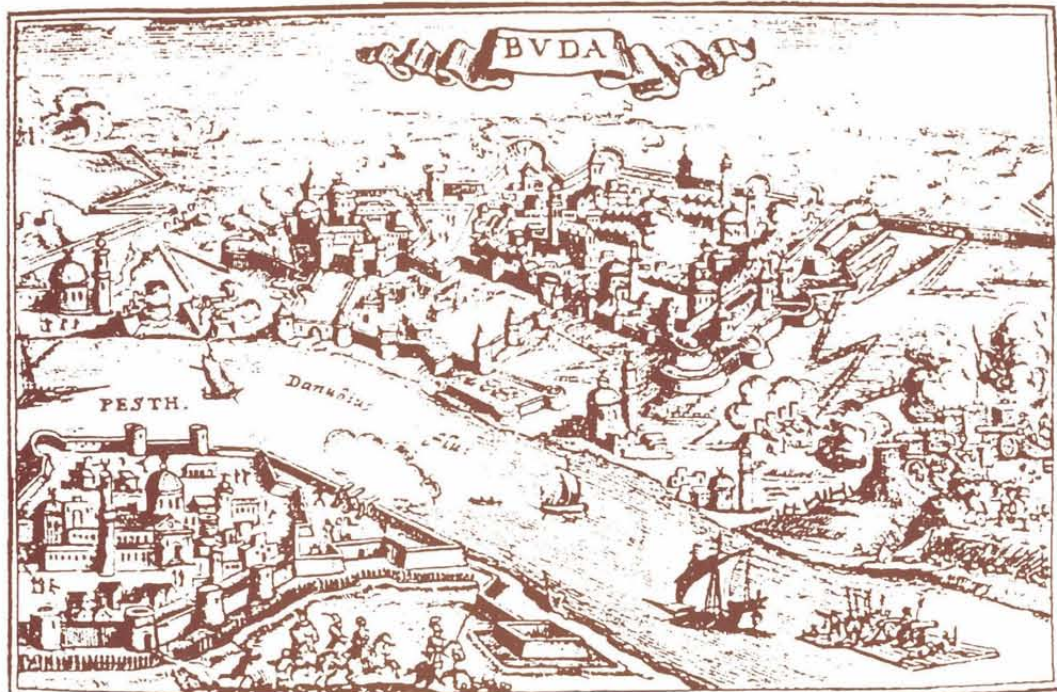

MONUMENTA HISTORICA BUDAPESTINENSIA IX

HANNY ERZSÉBET

BUDA 1686. ÉVI VISSZAVÍVÁSÁNAK
EGYKORÚ IRODALMI EMLÉKEI A
BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM
KÖNYVTÁRÁNAK GYŰJTEMÉNYÉBEN

MB

MONUMENTA HISTORICA BUDAPESTINENSIA IX

ERZSÉBET HANNY

**Literarische Andenken der Wiedereroberung von
Buda 1686. in der Bibliothek des Historisches
Museums der Stadt Budapest**

Budapest, 1998 BTM

HANNY ERZSÉBET

**Buda 1686. évi visszavívásának egykorú irodalmi
emlékei a Budapesti Történeti Múzeum
Könyvtárában**

*Megjelent a Fővárosi Önkormányzat Kulturális Bizottságának
a Fővárosi Tudományos Alapból nyújtott támogatásával*

*

A borítón G. Bouttas rézkarca látható Buda 1686. évi ostromáról

Szerkesztette:

Dr. Schwarcz Katalin

Lektorálta:

Dr. Fülöp Géza

Grafika és fedélterv:

Horváth Attila

Fordította:

Jánosi Tibor

HU-ISSN 0077-1430

HU-ISBN 963 7096 72 8

© HANNY ERZSÉBET, 1998

Felelős kiadó dr. Bodó Sándor főigazgató

TARTALOM

A Budapesti Történeti Múzeum és Könyvtárának létrejötte	7
Buda visszavívásának emléke az irodalomban és a művészetben	11
A BTM Könyvtárának ún „1686-os gyűjteménye“	16
Die Entstehung des Historischen Museums der Stadt Budapest und dessen Bibliothek	22
Das Andenken von der Wiedereroberung von Buda in der Literatur und in der Kunst	26
Der sogenannte „1686 Sammlung“ des BTM	28
Jegyzetek	35
Felhasznált irodalom- és rövidítésjegyzék	38
Katalógus	42

A BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM ÉS KÖNYVTÁRÁNAK

LÉTREJÖTTE¹

A Budapesti Történeti Múzeum immár több, mint 100 éves múltra tekinthet vissza. Egyike azoknak a városi múzeumoknak, melyeknek alapítását már 1869 óta szorgalmazta Rómer Flóris, mondván, Pest és Buda történeti emlékeinek gyűjtése nem tűr halasztást. A múzeum alapításától fogva változatos történettel dicsekedhet, számos épületben székel, elnevezése többször változott. A hozzá tartozó gyűjtemények kialakulása, sorsa is változatos volt.

A városi múzeumok létrejöttének időszaka hazánkban a múlt század második felére, főleg a kiegyezést követő időszakra tehető. Elsősorban a Magyar Történelmi Társulat ülésén elhangzott Rómer-féle javaslat indította el a folyamatot.² Ennek szerves része volt a fővárosi múzeum létrehozása. Kezdetben csak a nagy mennyiségű régészeti lelet tárolására és a nagyközönség számára is élvezhető kiállítására gondoltak, de tíz év elteltével már a város történetére vonatkozó írásos és tárgyi emlékek gyűjtését is szorgalmazták. Párhuzamosan folytak tehát a várostörténeti és régészeti tárgyú gyűjtések.

Fővárosi határozatok születtek az új múzeum felállításáról, amelynek szervezésre az akkor még csak 24 éves, de már idősebb pályatársai által is megbecsült szakember, Kuzsinszky Bálint kapott felhatalmazást. A Főváros Gömöri Havas Sándornak,³ az aquincumi feltárások kezdeményezőjének közbenjárására megszavazta egy állandó múzeumépület felépítését Aquincumban. Az épület, melyet 1894-ben nyitottak meg, s később két szárnyal is bővítettek, kezdettől fogva kicsinek bizonyult. Helyszűke miatt az 1896 márciusában tartott Fővárosi Közgyűlés határozattal a Műcsarnok épületét utalta ki a múzeum számára.⁴

1899-ben költözhetett be a Fővárosi Múzeum a városligeti épületbe, akkori gyűjteményével, melynek alapját a milléniumi kiállítás tárgyai, értékes makettek és néhány képzőművészeti alkotás képezték. Későbbi fotótárának alapját is ez évben vetették meg, s a múzeum gyűjtőtevékenysége ettől kezdve lendületesebbé vált. A múzeum különféle gyűjteményeit más-más épületben helyezték el (Városliget, Aquincum, Halászbástya). A Kuzsinszky által kiadott katalógus jól szemlélteti a Fővárosi Múzeum akkori állapotát, gyűjteményeinek jellegét.⁵

A múzeum az évek során kinőtte a városligeti épületet, ezért a Fővárosi Tanács 1928-ban megvásárolta számára a Károlyi palotát. A költözés nem

ment olyan simán, ahogyan Kuzsinszky elképzelte, nem is került át a múzeum teljes anyaga a palotába. A várostörténeti részleg új otthont csak 1935-ben kapott, amikor Schmidt Miksa, bútorgyáros a Fővárosra hagyta a Kiscellben lévő, általa megvásárolt és 1912-ben helyreállított trinitárius kolostort és templomot, a benne elhelyezett értékes gyűjteménnyel együtt.

Az 1936-tól új néven – Székesfővárosi Történeti Múzeum – és új alosztályokkal működött tovább a múzeum. A Történeti Múzeumhoz kapcsolták az 1933-ban életre hívott Fővárosi Képtárat, megalakult az Ásatásai és Régészeti Intézet.⁶ A múzeum osztályai közül a legfiatalabb, a Középkori Ásatási Osztály szervezetileg csak 1941–42-ben különült el az Intézeten belül. Sok helyváltoztatás és névváltoztatás (Székesfővárosi Középkori Múzeum, Művelődéstörténeti Múzeum, Vármúzeum) után, 1945-öt követően Vas Zoltán polgármestersége alatt az egykori budai városháza épületébe került, majd az 1961-es új szervezeti szabályzattal ez az intézmény is betagozódott az 1962 óta Budapesti Történeti Múzeumnak nevezett intézménybe, Középkori Főosztály néven. Elsők között foglalta el helyét az újjáépített Budavári Palotában.⁷

A Várostörténeti Osztály fejlődése lényegében a háború utáni újraindulás óta töretlen, csak a Fővárosi Képtár szűnt meg egy időre, illetve az 50-es években gyűjteményét a Szépművészeti Múzeum, majd a Nemzeti Galéria vette át. A Képtár ettől kezdve csak budapesti témákkal foglalkozhatott.

Rómer Flóris – fentebb már említett előterjesztésében – olyan fővárosi múzeum létrehozásán fáradozott, melynek gyűjtőköre a fővárosban, illetve a fővárosról bárhol megjelent könyveket, plakátokat, folyóiratokat is felöleli. A hasonló profilú múzeumok szervezése gyakran egybe esett a városi könyvtárak egyidejű megteremtésével is. A Fővárosi Múzeum sorsa szintén elválaszthatatlan a Fővárosi Könyvtárétól, hiszen a Tanács eredeti elképzelése szerint a két intézmény közösen működött volna.

A múzeumalapítással megbízott Kuzsinszky otthonosan mozgott a könyvtárosi feladatok között is, lévén jó ideig, mint gyakornok a Magyar Nemzeti Múzeum Érem-, és Régiségtár szakkönyvtárának kezelője. Elkészítette tervzetét, melyben a bécsi Történeti Múzeum példájára támaszkodott. Meghatározta a leendő könyvtár gyűjtőkörét is, ebben elsősorban az aquincumi tudományos munkát segítő szakkönyvek, illetve a budapesti vonatkozású művek gyűjtésére fektetett súlyt. A Főváros elhatározta a múzeum és a könyvtár egységes vezetés alá helyezését, ez azonban csak terv maradt. A már meglévő és a Fővárosi Levéltár által korábban gyűjtött könyvek a Városházán maradtak. A főváros később sem tett lépéseket az egységesítésre, s az 1903-ban hozott törvényhatósági határozat úgy zárta le az évek óta húzódó vitát, hogy az egységesítés már

szóba sem került. A Toldy László által vezetett "régi" Könyvtárat beolvastották a Fővárosi Statisztikai Hivatal Könyvtárába, így jött létre az önálló Fővárosi Könyvtár, mely a mai Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár alapját képezte.⁸ Ezzel viszonylag szűk keretek közé szorult a múzeumi könyvtár szervezésének lehetősége, melyet a pénzügyi nehézségek még csak fokoztak.⁹

Kuzsinszky idejében a könyvtár főként vásárlások útján gyarapodott. A fennmaradt jegyzékek szerint a korábban a könyvtárra szánt 1300 helyett évente csak 200 korona keretből (a könyvbeszerzésre fordított összegeket a főváros zárszámadásai tartalmazzák), de jelentékeny volt a múzeum régészeti,¹⁰ illetve történeti évkönyveinek,¹¹ valamint kiállítási katalógusainak rendszeres cseréjével beszerzett szakkönyvek mennyisége is.

A harmincas években életbe léptetett szervezeti változás, közöttük első sorban a Fővárosi Képtár megalakítása új szakkönyvek beszerzését, új könyvtár felállítását tette szükségessé. A XII. Múzeumi Értekezlet, melyen a fővárosi múzeumok vezetői és a Főváros illetékesei vettek részt, 1935 júliusában határozatot hozott a könyvtár alapításáról.

A háborús évek alatt sem maradt abba a könyvgyűjtés, s az állomány idő közben hagyatékokkal is bővült: 1939-ben Kuzsinszky Bálint könyvtárának 2000 kötete, 1941-ben Horváth Henrik, 1945-ben pedig Garády Sándor könyvei kerültek a múzeumba. Az 50-es évekre kialakultak az egyes osztályokhoz tartozó könyvgyűjtemények. E gyűjteményekben legtöbbször régészek, történészek dolgoztak, a könyveket pedig a többi műtárggyal együtt leltározták. Ez a gyakorlat később, az önálló könyvtári állomány megszervezésekor nehézséget jelentett. 1967-ben, amikor a helyreállított Budai Várba beköltözött a korábbi Vármúzeum (ma Középkori Főosztály), a könyvek is megfelelő helyet kaptak egy faburkolatú teremkönyvtárban, a könyvtári munkák elvégzésére beosztott könyvtárost alkalmaztak, 1968-tól önálló leltári napló vezetését is megkezdtek. 1973-ban – főigazgatói rendelkezés alapján¹² – a korábban egymástól független, osztályokhoz kötött könyvtárakat egységes vezetés alá helyezték. A palotában lévő középkori szakkönyvtár ettől kezdve központi funkciókat is ellátott. Az ekkor (1973) felállított Könyvtári Bizottság jelentős szerepet vállalt a gyűjtemények szétválasztásában, az egyes könyvtári részlegek gyűjtőkörének pontos meghatározásában.

A Budapesti Történeti Múzeum Könyvtárának becses darabjai az ún. „archivális gyűjteményben” őrzött könyvek. E gyűjtemény megszervezése nagyon sok vitára adott okot. A könyvek sorsa úgy rendeződött, hogy az addig műtárgyként leltározott kötetek könyvtári állományba kerültek.

A régi könyvekből álló különgyűjtemények létrehozásáról, kezeléséről jogszabály rendelkezik, mely pontosan meghatározza azokat a minőségi, illetve időbeli feltételeket, melyek alapján egy ilyen különgyűjtemény kialakítható.¹³ A "Múzeális Értékű Dokumentumok" (MÉD) gyűjtésének általánosan elfogadott időhatára 1850, de a Budapesti Történeti Múzeum, mint várostörténeti gyűjtemény az 1873. évet, Pest, Buda szabad királyi városok és Óbuda mezőváros egyesítésének, tehát a főváros kialakulásának idejét határozta meg időhatárként. A középkori szakkönyvtárban 1973-ban, egy teljeskörű állományrevízió során emelték ki azokat a régi könyveket, melyek a törvénnyel összhangban megfeleltek a MÉD kritériumainak.¹⁴

A régészeti szakkönyvtár gyűjteménye 165 kötet, jobbára hazai régészetünk hőskorában megjelent, a könyvtár gyűjtőkörébe tartozó szakmai műveket tartalmaz.

A középkori szakkönyvtárban 372 kötetet őriznek, részben latin, részben német, valamint magyar nyelvű, elsősorban történeti, egyháztörténeti műveket.

Az újkori szakkönyvtár csak 1981-re, régi könyv-gyűjteménye, mely a legnagyobb a könyvtárak között (kb. 1800 kötet) csak 1983-ra alakult ki. Ebben a különgyűjteményben helyezték el azokat a könyveket, melyeket korábban, mint műtárgyakat vásároltak és leltároztak be, illetve melyeket a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárától ajándékként, valamint az Országos Széchényi Könyvtártól kaptak.¹⁵ Ebből az állományrészből a legértékesebbek az 1951-ben feloszlott szerzetesrendek könyvtáraiból származó kötetek: a *budai kapucinusoktól* 74 kötet, elsősorban teológiai, egyháztörténeti művek, illetve prédikációs gyűjtemények, melyeknek 80%-a latin nyelvű, kisebb részük németül íródott; a *pesti ferencesek könyvtárából* 50, főleg teológiai mű, melyeknek egy része magyar nyelvű; a *pesti szerviták 1773-ban keletkezett könyvtárából* származó 84 darabos kis töredék a latin nyelvű egyháztörténeti és teológiai művek mellett szótárakat, nyelvtankönyveket tartalmaz, s több 1600 előtti, illetve 17. századi könyvvel gazdagította az Újkori Könyvtárat.¹⁶ Említésre méltóak *Zavirasz György könyvgyűjteményének* nem görög nyelvű darabjai, melyek nem csak könyvészeti, de iparművészeti szempontból is – egységes díszkötésük miatt – jelentős értéket képviselnek.¹⁷ Nem valamely önálló gyűjtemény töredékeként, hanem tudatos műtárgyvásárlás útján kerültek a múzeum birtokába azok a könyvek, amelyek Buda ostromairól, illetve 1686. évi visszafoglalásáról szóló irodalmi emlékek, útikönyvek vagy naplók. Ezt nevezzük ma, mindennapi könyvtári gyakorlatunkban »1686-os gyűjteménynek«.

A részlegekben őrzött, körülbelül 2300 darabból álló gyűjtemény az összkönyvtári állomány mintegy 6 %-át teszi ki. Eszmei értékük felbecsülhetetlen, forgalmi értékük is milliós tétel, hiszen egyenként több százezer forint a vételáruk, de legnagyobb értékük abban áll, hogy kutatóink mindennapi tudományos munkájukhoz rendszeresen használják ezeket a könyveket, melyek között Buda, Óbuda, illetve a főváros és Magyarország földrajzára, régészetére, várostörténetére, vonatkozó irodalom egyaránt megtalálható. Mint kordokumentumok kiállításokon is gyakran szerepelnek.¹⁸

BUDA VISSZAVIVÁSÁNAK EMLÉKE AZ IRODALOMBAN ÉS A MŰVÉSZETBEN

A török elleni felszabadító háborúk története messze túlmutat 1686 eseményein, mindamellett Buda visszafoglalása szimbólikus jelentőséggel bírt, mind a kortársak, mind az utódok szemében. 1686. szeptember 2-án Buda alatt fordult a háború menete a katolikus szövetségesek javára, végleg eldöntve ezzel az Oszmán Birodalom európai területeinek sorsát.

1664 januárjában Zrínyi Miklós és Hohenlohe grófok a sikeres téli hadjáratral kezdték meg a török kiűzését. Felégették az eszéki hidat, ezzel elvágták a török legfontosabb utánpótlási vonalát. 1664. augusztus 1-én a szentgotthárdi győztes csata napján úgy tűnt, összekovácsolódott az európai török ellenes szövetség, többé semmi sem állhatja útját a török kiverésének. Ezzel szemben Lipót császár titkos követségben járó diplomataja Ahmed pasával, a nagyvezírral augusztus 10-én, Vasváron békét kötött. 1683-ban híre jött, újra fegyverben a török. Kara Musztafa csapatai felvonultak, útjukat Magyarországon láng és vér jelezte és nem jártak másként az ostromra fel nem készült osztrák tartományok sem. Kara Musztafa százezer főnyi haddal, július közepén körülzárta Bécset, dörögtek az ágyúk és gróf Rüdiger von Starhemberg kétségbeesetten küldte a vészterhes üzeneteket: a város végnapjait éli. A nagyvezír azt várta, hogy a város önként megadja magát. Rosszul számított. Szeptember 12-én megérkezett Sobieski János, lengyel király felmentő serege, mely szétkergette, majd üzőbe vette a nagyvezír hadait. A párkányi csatában Lotharingiai Károly, Badeni Lajos és Starhemberg együtt harcolt és győzött a lengyel királlyal. Ez a nap indította meg a Buda visszafoglalásához vezető események sorozatát.

Az 1683-as győzelmeket egész Európa ünnepelte, de a következő lépéshez, a nemzetközi összefogáshoz külső erő kellett. Ez a külső erő pedig nem más, mint Benedetto Odescalchi, XI. (Boldog) Ince (1676-1689), a pápa volt, aki 1683-ban hatalmas segínyt adott a török elleni háborúra.¹⁹ Ahol kellett, ott a diplomácia eszközével élt, kitűnő szónoklói Buonvisi bécsi, Pallavicini varsói nunciusok és a lánglelkű szónok Marco d'Aviano, kapucinus barát voltak. Még 1684-ben megindult a készülődés, bár sok volt az aggályoskodás, hiszen 81 év óta rendszeres ostrom nem tudott erőt venni Budán. Ebben az évben sem sikerült megtörni a budai török csapatok erejét. Októberben a korábban oly büszke és bizakodó keresztény sereg elvonult a falak alól.

A hadjárat részben pénzhiány, részben a segédc csapatok lassú felvonulása miatt késve, de a halogatástól függetlenül szerencsés előjelek között indult meg. Megverték Ibrahimot, a budai pasát, a császári hadak elfoglalták Krasznahorkát, Eperjest, Tokajt, Caprara generális bevette Érsekújvárt²⁰. Nagy volt a lelkesedés Bécsben és Rómában, s ismét szóba került Buda ostromának lehetősége. XI. Ince pápa 1680 óta már több, mint 2 millió forintot áldozott a háborúra, A számadások szerint az 1686-os hadjáratra 12 millió forint költséget irányoztak elő.²¹ 1686. június 9-én a császári és német fejedelmi csapatok előtt kihirdették Lipót parancsát: kezdődjék meg Buda ostroma. Lotharingiai Károly és Miksa Emánuel, a bajor választófejedelem főparancsnoksága alatt több, mint 60 ezer császári és birodalmi, valamint körülbelül (bár pontos adatok nem állnak rendelkezésre) 20 ezer magyar katona vonult fel Buda alatt. Az ostromlókkal szemben Abdurrahman és Izmail pasák hajtották a falakra katonáikat és Buda népét.²² Több összehangolatlan támadás után az általános roham nagy veszteségeket okozott a védőknek, sikerült szétverni a török felmentő sereget is. Ez megtörte a vár védőinek önbizalmát, de így is szükség volt még egy harmadik általános rohamra. Az ollóba fogott oszmánok megfutamodtak utolsó fedezékeik mögül is. A tíz hét óta dúló küzdelem szeptember 2-ra eldőlt.

A győzelem másodnapján mindenki tudta már, hogy megtörtént, amit Európa hetek óta szívszorongva várt, Buda visszavívásának hírére már szárnyaira vette a szél. Sokan - köztük **Johann Barth**, (3) soproni evangélikus lelkész²³ is - úgy vélték, itt az ideje, hogy a visszafoglalt ország a magyaroké legyen. Lipót császár és tanácsosai azonban mást gondoltak.

A harcok emlékei nem tűntek el nyomtalanul. Az akkori félelmetes fegyverek a Hadtörténeti Múzeumban vannak, a feltöltött zwinger fala ma a Bástyasétány, állnak a régi bástyák, a Nagyrondelta, a török temető a vár oldalában, melyek mind néma tanúi az egykor lefolyt ostromnak. De

rendelkezőnk "beszédese" tanúkkal is: az egykorú tudósítások, röpcédulák, hadijelentések többé-kevésbé tényszerűen tartalmazzák a háború lefolyását.

Buda és Pest történetével, leírásával, ábrázolásával talán soha annyit nem foglalkoztak, mint attól a pillanattól kezdve, mikortól nyilvánvalóvá vált, hogy a török legyőzhető, ha Európa összefog. Korábban is megjelentek már történeti művek, útleírások Magyarországról vagy Európáról, amelyben szerepelt Buda, főleg királyi székhelyével, például 1493-ban a Schedel-féle Világkrónika²⁴ fametszetén, 1541-ben Erhard Schön röplapra szánt fametszetén.²⁵ A Magyarország földrajzi, történeti körülményeit leíró munkák jó ideig csak hallomáson alapultak. Az olasz, francia, spanyol szerzők forrásaikat a német irodalomból merítették. Ugyanígy, a városokról készített ábrázolások sem törekedtek történeti hűsége, inkább a művészeti szokásoknak kívántak megfelelni és mind néhány östípusra mentek vissza. Legtöbbjük más ábrázolások nyomán készült úgy, hogy a mintapéldány is már másolat volt.

Ez a helyzet változott meg akkor, amikor sok évtizedes szünet után Buda ismét fontossá vált. 1600 után több olyan metszet jelent meg, amelyekről feltételezhető, hogy a helyszínen készült részleteket is tartalmaznak. Ezek között tartjuk számon Siebmacher két városképét²⁶ (Rózsa 7. és 42/a.) *Ortelius Chronologiájában (1604)* (26). Útleírások, történeti tárgyú munkák láttak napvilágot, melyekben már korjelző adatokat, hiteles történeti forrásokra utaló nyomokat találunk, mint például *Sigmund Birken* (5) német nyelvű, de olaszra is lefordított munkája.²⁷

1683-ban, amikor a török ellenes harcok döntő stádiumba jutottak, egyszerre megélénkült az érdeklődés Magyarország iránt, különösen azokban az országokban, melyeket a török közvetlenebbül fenyegetett akár katonai, akár politikai értelemben. A kor földrajzi és történeti írói ontották a könyveket, melyek Magyarország felszabadításának eseményeit tárgyalták. A sorozatos ostromok idején a nemzetközi érdeklődés még jobban Buda felé fordult, hiszen ezekben a harcokban majd' minden nemzet fiai rész vettek. Európa, amely Buda alá küldte fiait és pénzzel támogatta a harcokat, joggal kívánhatta, hogy bő tájékoztatást kapjon. A korabeli hírközlés eszközei: a rölapok, újságlapok és a látványosságot nyújtó rézmetszetek százával készültek, ezekkel igyekeztek az eseményeket azon frissiben követni és közvetíteni a hírekre éhes európai közvéleménynek.

A sokszorosított grafikák és beszámolók mellett más művészeti ágak is bekapcsolódtak a hírközlésbe. Ekkor élte virágkorát egy érdekes műfaji kategória, a *történeti érem*, amely hasonló igények kielégítésére törekedett. Korábban is volt példa emlékérmek készítésére, de általánossá - francia

mintára - a 17. században vált. Készült érem a török ellenes csatáknak, a várak ostromainak, s nem utolsó sorban Buda visszavívásának emlékére.²⁸

A képző-, és iparművészet más ágazataiban – a *festészetben, szobrászatban*, a mindennapi *használati tárgyak díszítésében*²⁹ – is kifejezésre jutott az általános érdeklődés. Készültek *monumentális festmények, kisplasztikák*.

Magyarország a felszabadító háborúban nem vett részt egyenrangú félként, szerepére – kevés kivételtől eltekintve – sem az írott, sem a tárgyi emlékek nem tértek ki. A hadicselekmények hazai visszhangjai is messze elmaradtak a változatos európai reflexiók mögött. Mindössze három olyan magyarországi műalkotás ismeretes, melyeket közvetlenül e történeti esemény ihletett,³⁰ s vannak olyan nagyszombati kiadású kalendáriumok is, melyek a török háborúhoz kapcsolódó rézmetszetű címlapokkal jelentek meg.³¹

Nemcsak egyházi, hanem világi intézmények is figyelemmel kísérték a Buda alatt zajló eseményeket. Több országban hirdettek költőversenyt, olyan *irodalmi alkotások* létrehozására, melyekben a Kereszt Félhold feletti győzelmét, az ostromlók vitézségét, a harcokat énekelték meg.³²

A török időkről írni ebben az időszakban egyébként is általános divat volt. A költők egy-egy Budáról szóló költeményt okvetlenül beiktattak versesköteteikbe. Az olasz Akadémia felhívására is készültek középszerű, illetve annál nem sokkal jobb *költemények, ódák, üdvözlő szonettek*, Tassot idéző *eposzok*. Az irodalomtörténészek mintegy 2000-re teszik a Budáról és a török harcokról írott olasz költemények számát.³³ Ezek nem csak témájukban hasonlítanak egymásra, hanem abban is, hogy a magyarok szerepéről, a visszafoglalásban részt vett hazai személyekről egyáltalában nem emlékeznek meg. Ezekben a költeményekben a nemzeti jelleg teljesen háttérbe szorul a legitimációs és vallási jelentőséggel szemben. Ugyanezen szellemben nyilatkozott meg az olasz sajtó és publicisztika is, amely híradásainak nagy részét német forrásból merítette.

Forrásaink között kiemelt helyet foglalnak el ebben az időben létrejött *térképek, grafikák*. Német és olasz, francia és németalföldi hadmérnökök, rézmetsző mesterek készítették – a korábbi gyakorlattól eltérően már a helyszínen – a jelentésekhez és más hadi célokra használt iratokhoz, de történeti tárgyú kiadványokhoz is az *erődítéstérképeket, városlaprajzokat, látképeket*. A kor szokása szerint a nagyobb ábrázolásokat önállóan is megjelentették, leginkább úgy, hogy a metszetekhez rövid magyarázó szöveget ragasztottak. Így ezek röplapokként is felhasználhatóak lettek, és számos variánsban láttak napvilágot. Természetes, hogy a mérnöki ábrázolás szigorú szabályai szerint készült alaprajzok és tér-

képek nagyobb forrásértékűek a városkutatás szempontjából, mint a látképek. Általában a látképek között csak azoknak adhatunk történeti hitelt, melyeknek készítőjéről köztudomású, hogy részt vett valamelyik hadi cselekményben.³⁴ Az un. veduták iránti érdeklődés egyidős a város múltja iránti tudományos érdeklődéssel. Abban a szerencsés helyzetben vannak a kutatók, hogy több gyűjteményes-elemző munka is rendelkezésükre áll. E témának utólérhetetlen szakemberei Bubits Zsigmond és Rózsa György.³⁵

A térképek közül leghitelesebbnek tekinthetjük azt a török eredetűt, mely Ferdinando Marsigli hagyatékából származik, illetve azt, amely közvetlenül a visszafoglalás után készült és Rabatta generális hagyatékából került elő.³⁶

Az ábrázolások között külön csoportot képviselnek azok a metszetek, melyeknek a várostörténet és topográfia szempontjából semmilyen forrásértékük nincs, de híven tükrözik a korabeli barokk felfogást főhatalomról, kereszténységről, visszafoglalásról. E képek elemei ugyanazok, melyekkel az irodalomban is találkozhatunk: díszes, rendkívül gazdag egyházi és világi szimbólumvilág, allegóriák, a felkelő Nap és a lenyugvó Félhold motívumai.

Végül meg kell említenünk a Buda visszavívásának örömeire Európa szerte rendezett *ünnepélyekről készült metszeteket*, például a nápolyi és párizsi ünnepélyek ábrázolásait, és a török császárt, illetve főembereit pellengérré állító *gúnyrajzokat* is.³⁷

A források másik igen értékes csoportját azok a *levéltári anyagok*³⁸ képezik, amelyek között kémjelentések, hadparancsok, zsoldjegyzékek, elszámolások, követjárások iratai egyaránt megtalálhatók. Ugyanilyen fontos azoknak a nyomtatásban is megjelent műveknek a csoportja, melyek szerzőik személyes élménye alapján íródtak: *útleírások, jelentések, naplók*, az átélt események későbbi, történeti igényű összefoglalásai.

Ezeket az utókor időről-időre kiadta gyűjteményes kötetekben, esetleg önálló forrásközlésként. A visszafoglalás eseménytörténeti feldolgozását a 200. Évforduló megünneplése idején Károlyi Árpád vállalta magára. Munkáját 1936-ban Wellmann Imre folytatta és fejezte be, máig túlszárnyalhatatlan alapossággal készítve el tanulmányát. Az elmúlt évek alatt, főleg az évfordulókra megjelent tanulmányok, dokumentumgyűjtemények is hozzájárultak a téma feltárásához. E kötetben a Budapesti Történeti Múzeum Könyvtárában őrzött, 1686-os budai forrásanyagot tartalmazó különgyűjteményt szeretnénk bemutatni.

A BTM KÖNYVTÁRÁNAK ÚN. »1686-OS GYŰJTEMÉNYE«

A katalógusban szereplő, 1603 és 1795 között kiadott művek a Budapesti Történeti Múzeum Könyvtárának egy-egy szakgyűjteményében található gyűjteményrész darabjai. Az átfedések okozta félreértések elkerülése végett az azonos művek a katalógusban egymás mellé kerültek, s a lelőhelyet a leltári szám elé tett „R” (Régészeti Szakkönyvtár), „U” (Újkori Szakkönyvtár), illetve „K” (Középkori Szakkönyvtár) betűk jelzik. A kötetek leírásai az új címleírási szabvány és az archiv könyvek leírási szabványainak megfelelően tartalmazzák a teljes leírást, az azonosításhoz elengedhetetlen egyéni verziókat, a kötetben esetlegesen szereplő metszeteket, hiányokat, terjedelmet, a beszerzés módját, leltári számot (ha van a régít is) és az esetleges bejegyzéseket. A kötésről csak esetleges különlegessége miatt történik említés. A cím sortöréseit kettős ferde vonal jelzi, a címekben található kiemeléseket meghagytuk, a betűk eltérő pontmagassága ebből adódik. A szövegben lévő, vastagon szedett és zárójelbe tett számok a Katalógus számai.

A Könyvtárunkban található köteteket egybevetettük a Budapest Gyűjtemény,³⁹ az Apponyi-féle gyűjtemény, Rózsa György veduta-katalógusa és a Hubay Ilona-féle röplapok katalógusaival. A párhuzamokat jeleztük. A kötetekben található metszeteket a Rózsa-féle publikáció rendszámával határoztuk meg. A címleírásokon kívül, ahol csak lehet címlapképet is közlünk. Amennyiben nincs, az azt jelenti, hogy a kötet sérülése nélkül nem lehetett volna a fotózást elvégezni, ezért állományvédelmi szempontból eltekintettünk tőle.

A Buda visszavívásáról, annak előzményeiről, történeti háttéréről és Magyarországról szóló európai irodalom fontos hungarika forrásanyag. A budai eseményekről magyar szemmel - sajnos - nem készült, illetve eddig nem került elő leírás. Különgyűjteményünk darabjai tehát a hungarikáknak zömében azt a csoportját képviselik, melyek külföldön jelentek meg, idegen nyelvű, idegen tollú szerzőtől származó, magyar vonatkozású művek. A téma kutatói nem kevesebb, mint ezerhatszáz egykorú vagy közel egykorú irodalmi terméket, kétszázhatvan grafikus ábrázolást, száznál több emlékveretet és számtalan alkalmi verset, röplapot, újságlapot tartanak számon,⁴⁰ melyek az 1686-os év eseményeinek páratlanul gazdag nyugati visszhangjáról tanúskodnak, s akkor még nem vettük számba a török, zsidó és magyar forrásokat, sem az ostromlottak szemszögéből a visszafoglalás eseményeit leíró emlékeket.

Az évfordulók idején kiadott repertóriumok, tanulmányok, forráskiadványok nem törekedhettek teljességre. Az Országos Széchényi Könyvtár repertóriumai, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár bibliográfiáinak⁴¹ megjelenése óta minden bizonnyal ezek a számok gyarapodtak. Valószínűleg még számos értékes beszámoló rejtőzik feltáratlanul, kiadatlanul hazai és külföldi könyvtárakban, levéltárakban egyaránt. Az utóbbi időben sok hazai gyűjtemény igyekezett megismertetni állományát az érdeklődőkkel, s kiadta régi könyveinek katalógusát. Számunkra, akik a főváros történetével foglalkozunk még becseesebbek ezek a korabeli tudósítások, s kimondhatatlanul nagy jelentőségű a kutatóinknak, hogy helyben jutnak hozzá a forrásokhoz.

A témával foglalkozó, zömében az Újkori Könyvtárban található köteteket 1983-ig a Kiscelli Múzeumban műtárgyként kezelték, s csak ezután adták át őket a könyvtárnak. A könyvtári állomány 1983. évi rekatalogizálásakor várostörténeti forrásértékükre való tekintettel egyben tartották őket, kialakítva ezzel a különgyűjteményt. 1991-ben dr. Schwarcz Katalin könyvtárvezető tudományos tervet készített az 1800 előtt megjelent archív könyvek rekatalogizálására. E munka során több, mint 1000 kötet címeirását készítették el, a pontos könyvészeti hivatkozásokkal együtt.⁴² Ezek a művek a legkülönbözőbb időpontokban, az 1920-as, 1940-es, és 1950-es években kerültek a múzeumba, vásárlás útján.

Egy kötet, *Tollius „Epistolae Itinerariae...”* (33) című műve valószínűleg a szervita könyvtár darabja volt. Minden bizonnyal budapesti vonatkozásai miatt sorolták ebbe a különgyűjteménybe.

Az egyetlen magyar nyelvű könyv, *Mészáros Ignác* barokk regénye, a „*Kartigam*“ (21) egyáltalában nem illik a gyűjteménybe, hiszen nem egykorú, nem forrásértékű mű és tartalmilag sem tartozik ide. Valószínűleg címe miatt került be.⁴³

A Középkori Könyvtár állományában is találkozhatunk az 1686-os eseményekkel foglalkozó egykorú irodalommal, néhol átfedések is vannak a két állomány között, mert a beszerzést a mindenkori kutatási igény határozta meg.

A nyomtatványok nagy része (20 mű) német nyelvű, ezután az olasz nyelvű kiadványok következnek. Szórványosan más nyelvek is képviselve vannak, 1-1 mű spanyolul, hollandul, 3 mű latinul jelent meg. A német nyelvű kiadványok nagyobb részben Nürnbergben láttak napvilágot, néhány kötet Lipcséből, Regensburgból, illetve Frankfurtból származik. A német nyomdákban megjelent kötetek között latin nyelvű művek is találhatók. A művek nagy része történeti, geográfiai jellegű, 11 mű

valamely konkrét eseményhez kapcsolódó, első kézből való híradás, illetve az események leírása röviddel a harcok elmúltá után.

A művelt európai közönség körében nagyon kedvelt volt, **Sigmund Birken** „*Der Donau Strand...*“ (5) című munkája, mely 1683-ban jelent meg először. A magyar vonatkozású történeti és geográfiai irodalom új fejezete kezdődött e kiadvánnyal. Ez a mű, melynek számos kiadása jelent meg és olasz nyelvre fordított változatával a német nyelvterületen túl is évtizedekig Magyarország megismerésének egyik fő forrása volt, szemléletében és illusztrációi tekintetében is új típust képvisel. Szövege a korra jellemző, történetileg akkor hitelesnek tartott adatokat is tartalmaz. Illusztrációi, melyeket ettől fogva számos német munka felhasznál, részben ugyan megismétlik a Siebmacher-féle metszeteket, de új részletekkel gazdagítják a már ismert Buda-ábrázolásokat. Valószínűleg annak a Karl Gustav Amblingnak a munkái, aki a bajor választófejedelem, Miksa Emánuel környezetében élt.⁴⁴

Birken könyvének javított kiadása 1686-ban látott napvilágot, attól kezdve ez is többször megjelent. Gyűjteményünk egyik 1694-ből való kiadását is tartalmazza. (6)

A kor másik olyan munkája, amelyet nem ismerni és nem idézni a tájékozatlansággal volt egyértelmű, **Boethius**, röviden „*Kriegs-Helm*“ címen emlegetett könyve. Nagy népszerűségnek örvendett, hosszú ideig a török háborúkkal kapcsolatban standard munkának számított, leírásait számtalanszor idézték és Romeyn de Hooghe rajza után készült illusztrációját sokan lemásolták⁴⁵. Gyűjteményünkben művének egy második (9) és egy harmadik (10) kiadását őrizzük.

Martin Zeiler, ki korának elismert szerzője volt, útleírásai és geográfiai munkái révén az 1600-as évek szokásos felfogásában tárgyalja Magyarországot és a magyarok történetét. Szinte bizonyos, hogy sohasem járt hazánkban, forrásként más útleírásokat használt. Népünket a hunoktól származtatja, felsorolva azokat a műveket, melyeket alapul vett. Ezek között Zsámboki, Bonfini és Thuróczy történeti munkáit említi. Fő forrásaként Istvánffy Miklós 1622-ben megjelent könyve szolgált. A városképek mellett a magyar vezérek ábrázolásait is közli.

Könyve, a „*Magyar királyság leírása*“ (38) először 1646-ban látott napvilágot, a török elleni háborúk adtak szomorú aktualitást a 1661-es ulmi, illetve az ezt követő kiadásoknak. Gyűjteményünkben egy 1664-es lipcei kiadást őrzünk, melynek szerkesztője, Johann Beza a török háborúk iránti érdeklődést kihasználva aktuális újságcikkekkel és egy szemtanú Érsekújvár ostromáról szóló leírásával egészítette ki.

Zeiler és kiadója ezt a könyvet a széles olvasóközönségnek, amolyan népszerű műnek szánta, utal erre kis mérete és olcsósága is. Hogy célját elérte, bizonyoság, hogy bővített kiadása 1690-ben ismét napvilágot látott. A kötetben szereplő metszeteket, amint erre a bevezetőben Beza is utal, Wilhelm Dilich nyomán készítették.⁴⁶

Az 1686-ban Frankfurtban megjelentetett és *J. W. G. N.* rövidítéssel jelzett szerző műve (37) az 1684-es és az 1686-os ostrom leírását is tartalmazza, címlapja szerint napról napra. Ebből arra következtethetünk, hogy szerzője vagy személyesen vett részt az eseményekben vagy egy szemtanú hiteles elbeszélése alapján írta művét. Érdekessége, hogy ábrázolásai között megtalálható egy 1500-as évek végén kiadott *Türkische Chronik* néhány fametszetének rézbe metszett másolata és három eredeti rézmetszetű arckép: Starhemberg gróf, Lotharingiai Károly és Miksa Emánuel választófejedelem arcképe.

Egy 1684-ben magas példányszámban megjelenő híradás, melyet Hubay Ilona a röpiratok között is megemlíti⁴⁷, az „*Ofens Glück...*” három példányban is megvan könyvtárunkban. Ebből kettő azonos nyomtat (22, 23), a harmadik ugyanabban az évben, ugyanazzal a szöveggel, de más címlappal kiadott példány (24).

Bizonyos közkedvelt művek, híradások fordításban is napvilágot láttak. Példa erre egy ismeretlen szerző francia nyelvű napi feljegyzéseinek, a „*Description historique...*” szó szerinti angol fordítása „*An Historical Description...*”, melynek két példányával rendelkezünk⁴⁸ (1, 2), valamint az olasz *Bizozeri* művének Barcelonában kiadott spanyol változata, mely az első, 1685-ben „*Compendiose notizie...*” címmel megjelent változat fordítása⁴⁹ (8).

Németföldön kívül Itáliában volt a legnagyobb az érdeklődés Magyarország iránt, s amilyen mértékben a harcok haladtak előre, úgy növekedett a kíváncsiság. Nagy számban jelentek meg olasz munkák, melyek tájékoztatták olvasóikat a magyar föld páratlan gazdagságáról, híres borairól, természeti kincseiről, lakóinak pompakedvelő öltözködéséről. Sajnos e művek történeti szemlélete nem igazán modern, szerintük a magyarok Scythiából származnak, illetve a hunok rokonai. A fent említett *Simpliciano Bizozeri* „*Notizia particolare...*” (7) című művében sötét színekkel festi a magyarok jellemét, ezzel megismétli a korabeli német propagandából származó negatív megítélést. Oly erősen elmarasztaló hangon emlékezik meg a magyarokról, hogy a könyv kiadója előszavában jónak látja a mentegetőzést.⁵⁰ Történeti szemléletétől nem különbözik a korszak másik sokszor idézett kiadványa, *Ercole Scala* „*L'Ungheria compendiata...*” című könyve sem. Könyvtárunkban egy modenai (1686)

(30) és egy velencei (1687) kiadása (31) van meg, mindkettő más-más dedikációval jelent meg.

Az előbbi szerzőkkel ellentétben, akik sohasem jártak Magyarországon, **Chasimiro Freschot** „*Ristretto dell'Historia D'Ungheria...*“ (15) címmel megjelent negyedretű könyvében saját megfigyeléseit tolmácsolta a visszafoglalásról, és az ország történetét is megírta. Habár a szerző eredetére nézve nem olasz, hanem valószínűleg német, művét olasz nyelven írta. Könyvtárunkban lévő példánya az első, Bolognában megjelentetett kiadás. A szerző neve után a címlapon megjelenő „B“ betű minden bizonnyal bencés szerzetes voltára utal. Gyurits Antal Lotharingiai Károly udvari papjának tartja⁵¹. A szerző bevallott célja szerint részrehajlás nélkül szándékozott művét megírni. Sajnálatos, hogy magyar történeti szempontból – az ostromra vonatkozó részekén kívül – ez sem hiteles.

A dokumentumok között szereplő „*Extract-Schreiben...*“ (14) kezdetű irat ugyancsak személyes élményeken alapul: egy levél, melyben egy, a hadsereggel Pesten és Budán járt markotányostól kapott 1684. július 15-i híreket közölnek.

Luigi Ferdinando Marsigli gróf 1682-83-tól kezdve szolgált I. Lipót császár hadseregében. Sok viszontagság után (betegség, fogság) 1684-ben került Buda alá. Itt is az erődítési tervek és hadijelentések készítésével bízták meg. Mindenre odafigyelő, élénk szellemű, kísérletező kedvű ember lévén hamar magasra emelkedett a ranglétrán, s reá bízták az összes magyarországi erődítések felügyeletét. A budai ostrommal kapcsolatos munkálatok hiteles forrásai a saját kezével készített vízfestmények. Összes iratai közül talán legértékesebbek - s a maguk nemében páratlanok - azok a feljegyzések és rajzok, melyeket a még füstölgő városban, közvetlenül Buda bevétele után készített.⁵²

Történeti és művelődéstörténeti szempontból ugyanilyen fontos a Dunáról írott hat kötetes könyve (20), mely saját történeti és természettudományi kutatásain alapult, és aprólékosan, mérnöki pontosságú rajzokkal illusztrált. Címlapja is elegáns, piros-fekete nyomatú. Beliczay Jónás, Marsigli munkáinak avatott kutatója írta: „...ily pazarlásig menő fényűzéssel kiállított műben Magyarországról még sem hazai, sem külföldi író nem emlékezett meg.“⁵³ A könyv hazai régészetünknek is értékes darabja, mivel sok, Marsigli által leírt római lelet ma már nincs meg, s csak ebből a műből ismerjük.

Hasonlóan forrásértékű az angol önkéntesekkel együtt Buda alá érkezett hadmérnök, **Jacob Richards** híradása az ostrom utolsó napjairól. Az említett naplónak két kéziratos változata is fennmaradt, az egyiket Simonyi Ernő a Harley-kéziratokban, 1858-ban,⁵⁴ a másikat Kropf Lajos

Londonban, a Stow-féle kéziratok között fedezte fel, s legfontosabb részeinek fordítását a Történelmi Tár 1894. évi számában közre is adta. Nyomtatásban megjelent változata, melynek két példányát is őrizzük (28), (29), valószínűleg a Harley-féle kézirat alapján készülhetett.⁵⁵ Kropf véleménye szerint az eseményekről Richards műve az egyetlen eredeti angol munka.⁵⁶

Jacob Tollius utrechti születésű orvos és tanár „*Uti leveleit...*” (33) a szerző halála után Christian Hennin rendezte sajtó alá. A szerző kétszer is járt hazánkban, amikor a bölcsek kövének keresése céljából beutazta Németországot, Olaszországot és Magyarországot. Utazásait barátaihoz intézett levelekben írta meg. Illusztrációi közül három Budával kapcsolatos.⁵⁷

A nyugat-európai Buda-irodalom értékelése nem történt meg maradéktalanul, s a források fordításával, tartalmi elemzésével is adós még a magyar történettudomány.

A jelen kiadvány terjedelménél és jellegénél fogva szintén nem vállalkozhat ilyen nagy feladatra. Felsorolásunk nem teljes, nem tér ki a Katalógusban szereplő összes kiadvány minden érdekességére, értékére, célja csupán egy kisebb gyűjtemény bemutatása, s a figyelem felkeltése. Annyira nyílt lehetőségünk, hogy az olvasó ízelítőt kaphasson a gazdag irodalmi forrásanyagból, s csak reménykedhetünk abban, hogy gyűjteményünk közreadásának hézagokat tudtunk kitölteni. Ha ezeket a célokat elértük, talán a témával kapcsolatos adósságból is sikerült törleszteni valamit.

DIE ENTSTEHUNG DES HISTORISCHEN MUSEUMS DER STADT BUDAPEST UND DESSEN BIBLIOTHEK¹

Die Zeit der Entstehung der städtischen Museen ist in unserem Land auf die zweite Hälfte des vergangenen Jahrhunderts setzbar, besonders auf die Periode, die dem Ausgleich folgte.

Der Vorgang wurde in erster Reihe von dem Rómer Vorschlag² angespornt, der auf der Tagung der Geschichtlichen Gesellschaft (Történelmi Társulat) vorgebracht wurde. Damit stand die Entstehung des Hauptstädtischen Museums (Fővárosi Múzeum) in engem Zusammenhang. Zuerst dachte man nur an die Lagerung der vielen archäologischen Fundgüter und an ihre Ausstellung, die auch das Publikum genießen könnte, aber nach zehn Jahren drang man auch auf die Sammlung von schriftlichen und sachlichen Andenken, die sich auf die Geschichte der Stadt bezogen. So liefen archäologische und stadtgeschichtliche Sammelarbeiten parallel miteinander.

Es entstanden hauptstädtische Entschlüsse über die Entwicklung des neuen Museums. Für die Organisierung der Arbeit wurde der damals nur 24 jähriger - von seinen älteren Kollegen auch geschätzter, geehrter Fachmann - Bálint Kuzsinszky³ beauftragt. Der hauptstädtische Rat bestimmte dank der Fürsprache von Alexander Gömöri-Havas³, der Anreger der Ausgrabungen von Aquincum den Aufbau eines ständigen Museums in Aquincum. Das Gebäude wurde 1894 eröffnet und wegen Platzmangels entstand im März des Jahres 1896, an der Sitzung des Hauptstädtischen Rates die Entscheidung, laut deren das Gebäude der Kunsthalle dem Museum zugewiesen wurde.⁴

1899 zog das Museum in das Gebäude im Stadtwäldchen mit seiner damaligen Sammlung ein, dessen Grund aus den Gegenständen des Millenniumfeiers, sowie aus wertvollen Maketten und einigen Werken der bildenden Künste bestand. Die Grundlagen des späteren Fotoarchivs wurden im gleichen Jahr abgelegt, und die Sammelarbeit des Museums wurde immer schwungvoller. Die verschiedenen Sammlungen des Museums wurden in verschiedenen Gebäuden untergebracht (Stadtwäldchen, Aquincum, Fischerbastei). Der von Kuzsinszky ausgegebener Katalog schildert gut den damaligen Zustand des Hauptstädtischen Museums und den Charakter seiner Sammlungen.⁵

Im Laufe der Jahren wurde das Museum das Gebäudes im Stadtwäldchen zu eng deshalb kaufte ihm der Hauptstädtische Rat 1928 den Palast von der Károlyi Familie. Das Umziehen ging nicht so glatt wie es sich Kuzsinszky vorgestellt hatte, das ganze Material des Museums konnte nie völlig in den Palast untergebracht werden. Die stadtgeschichtliche Abteilung bekam 1935 ein neues Zuhause als der Möbelfabrikant Miksa

Schmidt die 1912 gekaufte Kirche und das Trinitarienklostergebäude aus Kiscell, das er in demselben Jahr restaurieren ließ, zusammen mit der darin untergebrachten wertvollen Sammlung an die Hauptstadt vererbt hatte.

1936 brachte wieder Änderungen im Leben des Museums. Es funktionierte unter dem Namen Museum der Haupt- und Residenzstadt mit neuen Unterabteilungen weiter. Die 1933 entstandene Hauptstädtische Bildergalerie wurde zum Historisches Museum zugeordnet, und es entstand das Institut für Ausgrabung und Archäologie⁶. Die jüngste Abteilung des Museums, die Abteilung für mittelalterliche Ausgrabungen trennte sich 1941-42 innerhalb des Museums. Sie gelang nach vielen Namen- und Adressenänderungen (Mittelalterliches Museum der Haupt- und Residenzstadt, Bildungsgeschichtliches Museum, Burgmuseum) nach 1945, unter dem Bürgermeister Zoltán Vass in das Gebäude des ehemaligen Budaer Rathauses, und 1961- laut der neuen Dienstordnung baute sich in den Körper des Historischen Museums der Stadt Budapest, unter den Namen Mittelalterliche Hauptabteilung ein. Sie war unter den ersten, die ihre Stelle im wiederaufgebauten Budaer Burgpalast fand.⁷

Die Entwicklung der Abteilung für Stadtgeschichte lief nach dem Krieg und dem Neubeginn ununterbrochen weiter, nur die Hauptstädtische Bildergalerie wurde eine Zeit eingestellt, bessergesagt wurde ihre Sammlung in den fünfziger Jahren von dem *Szépművészeti Múzeum* später von der Nationalgalerie übernommen. Die Gemäldegalerie des Museums beschäftigt sich seit dem nur mit Budapester Themen.

Flóris Rómer bemühte sich - in der schon erwähnten Vorlage - und versuchte ein solches Museum ins Leben zu rufen, dessen Sammelkreis alle Bücher, Plakate und Zeitschriften zusammenfaßte, die in der Hauptstadt oder über die Hauptstadt erschienen. Die Organisierung von Museen ähnlichen Profils geschah oft mit der gleichzeitigen Schaffung von städtischen Bibliotheken zusammen. Das Schicksal des hauptstädtischen Museums ist ebenfalls untrennbar von den hauptstädtischen Bibliotheken, denn nach ursprünglicher Vorstellung des Rates die beiden Institutionen gemeinsam wirken sollten.

Bálint Kuzsinszky der mit der Gründung des Museums beauftragt wurde, bewegte sich auf dem Gebiet der bibliothekarischen Aufgaben ganz heimisch, denn er arbeitete eine lange Zeit als Praktikant der Fachbibliothek des Münzenkabinetts und Antiquitätensammlung des Ungarischen Nationalmuseums. Er machte seine Pläne, und lehnte sich dabei an das Beispiel des Historisches Museums der Stadt Wien. Er bestimmte den Sammelkreis der zukünftigen Bibliothek und legte dabei besonderen Gewicht auf die Facharbeiten die der wissenschaftlichen Arbeit aus Aquincum dienten, sowie auf die Sammlung der Werke die sich auf Budapest bezogen.

Die Vereinheitlichung blieb aber nur ein Plan, die Bücher die früher vom Hauptstädtische Archiv gekauft worden waren blieben im Rathaus. Die Hauptstadt tat auch später keine Schritte in die Richtung der Vereinheitlichung. Die gesetzliche Entscheidung aus dem Jahre 1903 schloß die Jahre lang dauernde Streitfrage ab, und die Vereinheitlichung wurde nicht einmal erwähnt. Die alte, von László Toldy geführte Bibliothek wurde in die Bibliothek des Hauptstädtischen Amtes für Statistik einverleibt, die beiden wurden vereinigt und daraus entstand die Grundlage der späteren Ervin Szabó Bibliothek.⁸

Die Möglichkeit der Organisierung der Museums-Bibliothek gelang so verhältnismäßig in engen Rahmen, welche durch finanziellen Schwierigkeiten noch gesteigert wurde.⁹

Zur Zeit des Kuzsinszky wurde die Bibliothek meistens von Einkäufen vermehrt. Laut der übriggebliebenen Verzeichnissen konnte man anstatt der 1300 Kronen, die für die Bibliothek bestimmt wurden, jährlich nur etwa 200 Kronen für den Einkauf von neuen Bücher ausgegeben werden (die Abschlußrechnungen der Hauptstadt enthielt die Summen, die für Bücherkauf verwendet wurden). Durch ständige Vertauschung der archäologischen¹⁰ und geschichtlichen¹¹ Jahrbücher des Museums gewann man auch eine bedeutende Anzahl von Fachbüchern.

Die organisatorischen Änderungen die in den dreißiger Jahren in Kraft traten - unter ihnen in erster Reihe die Gründung der Hauptstädtischen Bildergalerie, machte die Verschaffung neuer Fachbücher, sowie die Errichtung einer neuen Bibliothek notwendig. Die XII. Museumstagung, in der die Leiter des hauptstädtischen Museums und die Befugten der Hauptstadt teilnahmen beschloß im Juli des Jahres 1935 die Gründung und Errichtung der Bibliothek. Die Sammlung der Bücher setzte sich auch in den Kriegsjahren fort. Der Bücherbestand wurde inzwischen auch durch Nachlässe bereichert. 1939 gelangten 2000 Bänder aus der Bibliothek von Bálint Kuzsinszky in die Sammlung des Museums, 1941 folgten sie die Bücher von Henrik Horváth, 1945 die Bücher von Sándor Garády. In den fünfziger Jahren entstanden die Buchsammlungen, die zu den einzelnen Abteilungen gehörten. In diesen Sammelbereichen Arbeiteten meistens Archäologen und Historiker, die Bücher wurden zusammen mit den anderen Kunstgegenständen ins Inventar genommen. Diese unsachgemäße Praxis verursachte später bei der Entstehung des selbständigen Bücherbestands der Bibliothek Schwierigkeiten. 1967, als das frühere Burgmuseum (heute Mittelalterliche Hauptabteilung) in die wiederhergestellte Budaer Burg ansiedelte bekamen auch die Bücher eine entsprechende Stelle in einem mit holztäfelung versehene Saalenbibliothek.

Es wurde sogar ein Bibliothekar aufgenommen, der die Arbeiten führte, und 1968 begann man auch ein selbständiges Inventarbuch zu führen. 1973

wurden -auf Grund der Verordnung des Generaldirektors¹² - die früher voneinander unabhängigen, an Abteilungen gebundene Bibliotheken unter eine einheitliche Führung gestellt. Seit dem versah die in Palast befindliche Fachbibliothek für Mittelalter eine Zentrale Funktion.

Die damals 1973 aufgestellte Bibliothekskommission spielte eine bedeutende Rolle in der Trennung und die Bestimmung der Sammelkreise der einzelnen Bibliothekabteilungen.

Wertvolle und geschätzte Exemplare der Bibliothek sind die im „Archivsammlung“ aufbewahrten Bücher. Ihr Schicksal als „Kunstschätze“ war immer bestritten. Rechtsvorschriften regeln die Entstehung von Sondersammlungen, sie bestimmen genau die zeitlichen und artlichen Voransetzungen der Erschaffung von solchen Sammlungen.¹³ Die akzeptierten Zeitlimiten grenzen bei 1850, aber unser Museum wählte das Jahr 1873 – Jahr der Vereinigung von Pest, Buda, Óbuda, also das Jahr der Entstehung der heutigen Hauptstadt.

Die 2300 Stücke zählende umfassende Sammlung macht ungefähr 6% des Buchbestandes aus. Ihr Wert liegt vor allem in der Tatsache, daß unsere Forscher sie in der alltäglichen wissenschaftlichen Arbeit verwendet haben, und außerdem wurden sie auch oft als Zeitdokumente dargestellt.

Die Sammlung der Archäologischen Bibliothek zählt 165 Bänder meistens Facharbeiten, die in den heroischen Zeiten der einheimischen Archäologie erschienen sind.

In der Bibliothek für Mittelalter werden 372 Bände aufbewahrt, in erster Reihe geschichtliche, kirchengeschichtliche Werke teilweise in lateinischer, in deutscher sowie in ungarischer Sprache.

Die Neuzeitliche Bibliothek entstand erst 1981, ihre Archivbibliotheken Büchersammlung - die mit ihrer zirka 1800 bändigen Sammlung die größte unter den Bibliotheken ist - bildete sich nur gegen Ende 1983 aus.

In diese Sammlung gelangten solche Bücher die früher als Kunstgegenstände gekauft und inventarisiert wurden, sowie diejenigen die von der Ungarischen Akademie der Wissenschaften und von der von Széchényi genannter Nationalbibliothek stammten.¹⁵

Die wertvollsten Exemplaren der getrennt gehaltenen Sammlungen sind die Buchbände aus ehemaligen Ordensbibliotheken, sowie die Werke, die aus der Buchhandlung von Georg Zavirasz stammen und nicht in griechischer Sprache geschrieben sind. Diese sind nicht nur aus bibliothekarischem Sichtpunkt aus sondern wegen ihrer einheitlichen Ziereinbände aus der Hinsicht der Bildenden Künste wertvoll.¹⁷

1962 gelangten Bruchteile von drei 1951 eingestellten Ordensbibliotheken als Geschenke der Ungarischen Akademie der Wissenschaften in die Bibliothek des Kiscelli Museums. Von den Budaer Kapuzinermönche gelangten 74 Bände ins Museum, meistens theologische

und kirchengeschichtliche Werke, sowie Predigtsammlungen deren 80% in lateinischer Sprache geschrieben wurde, ein kleiner Teil davon aber in deutscher Sprache. Von den Pester Franziskaner gelangten 50, hauptsächlich theologische Werke, teilweise in ungarischer Sprache geschrieben, in das Museum Kiscell und 84 Stücke stammten von den Pester Serviten, aus ihrer 1773 gegründeter Bibliothek. Diese waren lateinische kirchengeschichtliche beziehungsweise theologische Werke, aber unter ihnen waren auch Wörterbücher, Sprachlehrebücher manche vor 1600 ausgegeben beziehungsweise aus dem 17. Jahrhundert. Sie bereicherten die neuzeitliche Bibliothek. Obwohl sie nicht als Bruchstück einer selbständigen Sammlung in den Bücherbestand kamen wurde die Gruppe der Bücher - literarische Werke, Reisebücher, Tagebücher - die sich mit der Belagerung und Zurrückeroberung von Buda am 2. Sept. 1686 befaßten - weiter zusammen aufbewahrt und bis heute mit anderen Kunstschatzen zusammen gelagert. Man nennt sie heute „1686-er Sammlung“.

DAS ANDENKEN VON DER WIEDEREROBERUNG VON BUDA IN DER LITERATUR UND IN DER KUNST

Die Geschichte der gegen die Türken geführten Betreibungskriege reicht weit über die Ereignisse des Jahres 1686, trotz dem hat die Wiedereroberung von Buda eine symbolische Bedeutung in den Augen der Zeitgenossen und deren Nachfolger. Am 2. Sept. 1686 wendete sich unter Buda der Ausgang des Krieges zu Gunsten der Katholischen Verbündeten, und das entschied entgültig das Schicksal der europäischen Gebieten des Ottomanischen Reiches. Die zeitgenössischen Berichte, Flugblätter, Kriegsberichten gaben den Ablauf des Krieges mehr oder weniger objektiv wieder. Die geschichtliche Aufarbeitung der Ereignisse der Zurrücknahme nahmen Árpád Károlyi und Imre Wellmann auf sich -und sie schrieben ihre Studien - mit einer bis heute unüberreichbarer Gründlichkeit. In den vergangenen Jahren erschienen - meistens der Jahrfeier gewidmete Studien und Dokumentensammlungen- die reichlich zur Aufklärung des Themas beitrugen. In diesem Band möchten wir die damaligen Dokumente, die in der Bibliothek des Historischen Museums der Stadt Budapest aufbewahrt sind, vorstellen.

Mit der Geschichte der Städte Buda und Pest, mit ihrer Beschreibung und Darstellung hat man sich noch nie so viel beschäftigt, als in dem Augenblick als es klar wurde, daß die Türken besiegt sind, wenn ganz

Europa zusammenhält. Es erschienen auch früher geschichtliche Werke, Reisebücher über Ungarn und Europa in denen Buda als königliche Residenzstadt darstellte, z.B. 1493 die Schedel-Weltchronik,²⁴ (Rózsa 86.), 1541 die Holzschnitte von Erhard Schön zu den Gedichten von Hans Sachs (Rózsa 1.), aber die Stadt selbst gelangte erst im 17. Jahrhundert in den Mittelpunkt der Aufmerksamkeit.

Die Werke die die geographischen und die geschichtlichen Umstände Ungarns beschrieben, ruhten, eine lange Zeit nur auf Hörensagen. Die Italienischen, französischen und spanischen Verfasser schöpften ihre Quelle aus der deutschen Literatur. Genauso strebten die Darstellungen der Städte nicht auf geschichtliche Treue, sie wollten mehr den künstlerischen Gewohnheiten entsprechen und gingen auf einige Urtypen zurück. Die meisten von ihnen wurden auf Grund von anderen Darstellungen gemacht, die selbst schon Kopien waren.

Diese Lage änderte sich nur als Buda nach einer jahrzehntelangen Unterbrechung wieder wichtig wurde. 1600 erschienen mehrere Stiche von denen wir vorstellen können daß sie auch Details enthalten die an Ort und Stelle gemacht wurden. Unter ihnen halten wir in Evidenz zwei Stadtbilder von Siebmacher (Rózsa 7. und 42/a.) in der *Chronologie* von **Ortelius** (1603) (26). Es erschienen Reisebücher, geschichtliche Arbeiten, worin schon Epochen bezeichnende Daten enthalten waren, und wir finden in ihnen auch Spuren, die auf glaubwürdige geschichtliche Quellen hinwiesen.

So ist zum Beispiel die deutschsprachige Arbeit von **Sigmund Birken** (5) welche auch in die italienische Sprache übersetzt wurde.²⁵

1683 als man ins entscheidende Stadium der gegen die Türken geführten Kriegen gelangte, wuchs plötzlich das Interesse für Ungarn, insbesondere in diejenigen Ländern die im militärischen oder politischen Sinne von den Türken gefährdet worden waren. Die geographischen und geschichtlichen Schriftsteller schrieben eine große Anzahl von Büchern die die Ereignisse der Befreiung Ungarns behandelten. Zur Zeit der einander folgenden Belagerungen wandte sich die internationale Aufmerksamkeit in die Richtung von Buda, denn in diesen Kriegen nahmen Söhne von fast allen Nationen teil. Europa, das Soldaten nach Buda schickte und die Kämpfe mit Geld unterstützte wünschte mit Recht reichhaltige Informationen. Das damalige Zeitungswesen bestand aus: Flugblättern, Zeitungsblättern, sie enthielten hunderte von schwungvollen Kupferstichen, mit ihrer Hilfe wollte man den Ereignissen lebendig und aktuell folgen, beziehungsweise der öffentlichen Meinung Europas vermitteln. Neben den vervielfältigten Grafiken und Berichten schalteten sich auch andere Kunstzweige in die Nachrichtenmitteilung ein. Damals lebte ihre Blütezeit die sogenannte *geschichtliche Medaille*, die ähnliche Ansprüche befriedigte. Auch früher

verfertigte man solche Medaillen aber erst im 17. Jahrhundert wurde das - auf französischem Muster - zur Allgemeinheit. Man machte Medaillen über die Türken geführten Kämpfe, über die Bestürmung der Städte, und nicht in letzter Reihe als Andenken über die Wiedereroberung von Buda.²⁶

In anderen Zweigen der Schönen Künste und der Kunstgewerbe, in der *Malerei*, *Bildhauerei* und sogar in der *Dekoration der Objekte*²⁷ des alltäglichen Lebens - kann das allgemeine Interesse zum Ausdruck.

Es entstanden *monumentale Gemälden*, und *Kleinplastiken*. In dem Historischen Museum der Stadt Budapest wird eine Standuhr aufbewahrt deren Zifferblatt von einem Bild geschmückt ist, das die Zurücknahme von Buda darstellt.

Ungarn nahm in den Befreiungskriegen nicht als gleichwertiger Repräsentant teil - außer wenigen Ausnahmen bewahren wir darüber weder schriftliche Andenken noch Objekte. Der Widerhall der Kriegseignisse blieb weit fern hinter den mannigfaltigen europäischen Reflexionen. Es sind nur drei Ungarische Kunstwerke bekannt die direkt von diesen geschichtlichen Ereignissen inspiriert wurden und es existieren Kalender - in Nagyszombat ausgegeben - die mit Kupferstiche am Titelblatt erschienen, die sich zu den türkischen Kriegen anlehnen.²⁹

Nicht nur die kirchlichen, sondern auch die weltlichen Institutionen folgten mit großer Aufmerksamkeit die Geschehnisse um Buda. Die Akademien vieler Länder verkündigten Dichterwettbewerbe für literarische Werke die den Sieg des Kreuzes über dem Halbmond, sowie die Tapferkeit der Anstürmer und die Kämpfe besangen.³⁰

Es war eine verbreitete Mode über die Türkenzeit zu schreiben. Die Dichter legten in jeden Gedichtband je ein Gedicht über Buda. Auf Aufruf der italienischen Akademie schrieb man mittelmäßige oder nicht viel bessere *Dichterwerke*, Oden, Sonette sowie Epen die Tasso nachahmten. Die Fachleute der Literaturgeschichte halten etwa 2000 Dichterwerke über Buda und über die Türkenzeit in Evidenz.³¹ Sie ähneln nicht nur in ihrer Thematik aufeinander sondern auch darin, daß sie die Rolle der Ungaren und, der im Krieg teilnehmenden Personen, völlig ignorieren. Das kann man mit der Isolation der belagerten Territorien, einerseits, mit den antiprotestantischen Gefühlen - sowie andererseits mit der Tatsache erklären, daß laut der österreichischen Politik die aufständischen Ungaren sich dem König und Christentum widersetzten. In diesen Werken wird der nationale Charakter völlig in den Hintergrund gedrängt, die Legitimation und die religiöse Bedeutung spielen die Hauptrolle. In gleichem Sinne berichtet die italienische Presse und auch die Publizistikliteratur, die ihre Informationen größtenteils aus deutschen Quellen schöpfte.

Unter den Quellen spielen die zeitlichen *Landkarten* und *Graphiken* eine hervorgehobene Stelle. Sie wurden von deutschen, italienischen,

französischen und niederländischen Kriegingenieuren, Kupferstechmeister - von dem früheren Praxis abweichend - an Ort und Stelle verfertigt. Ihnen wurden Berichten, Kriegsdokumenten geschichtlichen Ausgaben beigelegt, wie auch *Befestigungsmappen*, *Stadtgrundrisse* und *Veduten*. Laut der Gewohnheiten der Epoche wurden die größeren auch Darstellungen auch selbständig erschienen lassen zum eist so, daß zu den Stechereien kurze, erklärenden Text beigelegt wurde. So wurde diese auch als Flugblätter verwandbar und erschienen in verschiedenen Varianten.

Natürlich haben die nach den strengen Regeln der Ingenieurendarstellungen, gefertigten Grundrisse und Mappen aus der Hinsicht der Stadtforschung einen größeren Quellenwert, als die Panoramenbilder. Unter ihnen genießen nur diejenigen Geschichtstreue deren Verfasser wohlbekannt an irgendeinem Kriegereignis teilgenommen hat. Unter den Landkarten ist die von türkischer Ursprung, die Glaubwürdigste die aus dem Nachlaß von Luigi Marsigli stammt, beziehungsweise die, die sofort nach der Zurückeroberung verfertigt wurden und aus dem Nachlaß des Generals Rabatta entstammen.³³

Unter den Darstellungen bilden diejenigen Stiche eine gesonderte Gruppe die zwar aus der Hinsicht der Stadtgeschichte und der Topographie gar keinen Quellenwert besitzen, sie aber die zeitgenössische Barokkaffassung über Obergewalt Christentum und Wiedereroberung widerspiegeln. Die Elemente dieser Darstellungen sind die selben, die wir auch in der Literatur vorfinden: dekorative, reiche kirchliche und weltliche Symbolenwelt, Allegorien, die Motive der aufgehenden Sonne und des untergehenden Halbmonds.

Zum Schluß, müssen wir noch die Stiche erwähnen die über in ganz Europa gehaltene Feste gemacht wurden, Feste die die Zurücknahme von Buda feierten. So sind die Darstellungen der Feste aus Neapel und Paris, und die satyrische Darstellungen, bilden diejenigen Archivmaterialen, die den türkischen Kaiser und seine Oberhäupter auf den Pranger stellen.³⁴

Die wertvollste Gruppe der Quellen ist die der Spottdarstellungen die Gruppe der *Archivmaterialen*³⁵ unter denen wir *Spionagenberichte*, *Kriegsbefehle*, *Soldverzeichnisse*, *Abrechnungen*, *Botschaftsgänge* und andere Schriften, Aufzeichnungen finden können. Genauso wichtig sind die Schriften und Werke deren Autoren, die ihre persönliche Erlebnisse beschrieben: Reiseberichte, Reporte und Tagebücher die die erlebten Geschehnisse später mit geschichtlichen Echtheit zusammenfassen.

Diese wurden nachträglich Zeit zu Zeit in Sammelaufgaben ausgegeben, oder wurden als selbständige Quellenliteratur publiziert. Heute scheint es so, daß uns alles zu unserer Verfügung steht - um den Zusammenschluß der europäischen Ländern und die Wiedereroberung von Ungarn wahrhaft schildern zu können.

DIE SOGENNANTE »1686 SAMMLUNG« DES BTM

Die Bänder die in der Neuzeitlichen Sammlung zu finden sind, die jahrzehntelang als Kunstobjekte betrachtet worden waren, wurden nach der Wiederkatalogisierung des Bücherbestandes ausgehoben und als eine selbständige Einheit betrachtet. Diese Werke gelangten in der verschiedensten Zeitpunkten - die zwanziger, die vierziger und die fünfziger Jahre ins Museum - und wurden meistens durch Kauf erworben. Ein Band, das *Itinerarium* von *Tollius* (33) war wahrscheinlich ein Stück der Servitenbibliothek, aber darauf können wir nur auf Grunde des Einbands folgen und gelangte wegen seinen budapester Bezüge in diese Sondersammlung. Das einzige ungarische Buch ist der Roman aus der Barockzeit von *Ignác Mészáros*, "*Kartigam*" (21) passt gar nicht in diese Sammlung hinein, er ist nicht zeitgenössisch und hat keinen Quellenwert, und seines Inhalts wegen gehört er auch nicht her. Auch in der Mittelalterlichen Sammlung können wir zeitgenössische Literatur finden die sich mit den Ereignissen des Jahres 1686 beschäftigen, manchmal finden wir sogar Überdeckungen zwischen den zwei Bücherbeständen.

Die Bänder die zwischen 1603 und 1795 erschienen, und im Katalog figurieren, sind Exemplare von Sammlungsfragmenten, die in je einer Fachsammlung der Bibliothek des Historischen Museums der Stadt Budapest zu finden sind. Um die von den Überdeckungen stammenden Mißverständnisse zu überwinden – denn die gleichen Werke stehen im Katalog nebeneinander – kennzeichnen Buchstaben die Stellen wo diese Werke zu finden sind. „R“ steht für Archäologische Fachbibliothek, „U“ für Neuzeitliche Fachbibliothek und „K“ für Mittelalterliche Fachbibliothek. Die Beschreibung der Bücher enthalten laut des Titelstandards und der Beschreibungsstandards der Archivausgaben die ganze Beschreibung der Werke, die Einzelversionen die zur identifizierung unbedingt nötig sind. Diese sind die eventuellen Stiche aus dem Band, die Lücken und Mangel, den Umfang den Possessor, die Weise der Verschaffung, Inventarnummer und die eventuellen Eintragungen und Notizen. Die Teilenbruchstellen der Titel sind von doppelter schrägen Linie markiert, die eventuellen Aushebungen haben wir weggelassen. Die dick gesetzten Zahlen in Klammer sind Katalognummer.

Der Werke aus unserer Bibliothek haben wir auch in anderen Sammlungsstellen nachgesucht. Wir identifizierten sie mit Hilfe der Katalogen der Budapester Büchersammlung, der Apponyi Sammlung, der Nationalbibliothek, der Vedutenkatalog von György Rózsa und in dem Flugblätterskatalog von Ilona Hubay. Die Analogien wurden markiert. Neben den Titelbeschreibungen publizierte wir wo es nur möglich war,

auch Titelseitenillustrationen. Wenn solche nicht zu finden sind, bedeutet das die Tatsache, daß die Photographierung ohne Verletzung der Ausgaben nicht ausführbar gewesen war. Deshalb verzichteten wir wegen Bestandschutz darauf.

Die Mehrheit der gedruckten Werke (20 Drucke) sind in deutscher Sprache, danach folgen italienische Veröffentlichungen. Sporadisch sind auch andere Sprachen vertreten, ein Werk erschien in spanischer, ein Werk in holländischer und drei in lateinischer Sprache. Die deutschsprachigen Drucke erschienen meistens in Nürnberg, manche Bücher stammen aber aus Leipzig, Regensburg oder Frankfurt. Unter den Bücherbändern aus deutschen Druckereien kann man auch Lateinische finden. Die Mehrheit der Werke ist von geschichtlichem und geographischem Charakter, 11 Werke sind an konkrete Geschehnisse geknüpft, sie sind Nachrichten aus erster Hand oder enthalten die Beschreibung der Kriegseignisse sofort nach den abgeklungenen Kämpfen.

Im Kreise des gebildeten europäischen Publikums war die Arbeit "*Der Donau Strand*" (5) von **Sigmund Birken** sehr gepriesen, sie erschien zuerst 1683.⁴⁰ Mit dieser Ausgabe begann ein neuer Abschnitt in der geschichtlichen und geographischen Literatur der ungarischen Beziehungen. Dieses Werk, das zahlreiche Ausgaben erlebte und auch auf die italienische Sprache übersetzt wurde, war auf deutschen Sprachgebiet jahrzehnte lang die Hauptquelle des Kennenlernens und vertrat aus dem Sichtpunkt ihrer Betrachtungsweise und ihrer Illustrationen einen völlig neuen Typs. Der Text enthält auf die Zeitalter charakteristische damals geschichtlich authentisch gehaltene Daten. Seine Illustrationen die von vielen späteren deutschen Arbeiten wieder verwendet wurden, wiederholen zwar die Siebmacher Stiche, bereichern aber die bisher bekannten Darstellungen von Buda mit neuen Einzelheiten. Sie sind wahrscheinlich Arbeiten von Karl Gustav Ambling, der in der Umgebung von Maximilian Emanuel lebte.⁴¹

Die verbesserte Auflage des Buches von Birken erschien 1686 und danach noch mehrmals. Unsere Sammlung enthält eine Ausgabe aus 1694. (6)

Ein anderes Werk der Epoche war das Werk von Boethius mit dem Titel "Kriegs-Helm", welches nichts zu kennen oder nicht zu zitieren mit einer Unorientierung gleichzusetzen war. Es freute sich einer großen Popularität und zählte lange Zeit als ein Standardwerk im Zusammenhang mit den türkischen Kriegen. Seine Beschreibungen wurden vielfach zitiert und seine Illustrationen nach der Zeichnung von Romeyn de Hoogh wurden von vielen kopiert.⁴² In unserer Sammlung bewahren wir eine zweite (9) und eine dritte Auflage (10) des Werkes.

Martin Zeiler, anerkannter Author seiner Epoche behandelt in seinen geographischen und Reisebüchern die Geschichte der Ungarn und von

Ungarn. Setzt sich für die hunnische Abstammung unseres Volkes ein und zählt all die verwendeten Werke auf. Hauptquelle war das Werk von Miklós Istvánffy aus 1622. Neben Stadtbildern sind darin Heerführerporträts zu finden.

Sein Buch „*Die neue Beschreibung...*“ (38) erschien 1646 zuerst, traurige Aktualität gewann es 1661 wegen der Türkenkriege in Ulm, sowie die nachfolgenden Ausgaben. Wir bewahren in unserer Sammlung eine leipziger Ausgabe, Verfasser Johann Beza der die Neudieder der Leser ausnützend sie mit „aktuellen“ Nachrichten und mit der Beschreibung der Belagerung von Érsekújvár ergänzte.

Zeilers Herausgeber wollte eine Massenaufgabe arbeiten, darauf weist die kleine Erscheinungsform und die Billigkeit der Ware. Er errichtete seiner Ziel, wohlbeweisen von der späteren vermehrten Auflage aus 1960. Die Stiche wurden nach Wilhelm Dilich gemacht.⁴³

1686 erschien in Frankfurt ein Werk mit dem Signatur **J. W. G. N.** (37) und enthält die Beschreibung der Belagerungen aus 1684 und 1686 - wie es am Titelblatt steht - Tag für Tag. Daraus können wir die Schlußfolgerung ziehen, daß der Verfasser entweder an den Ereignissen selbst teilnahm, oder sie auf Grund der glaubhaften Berichten eines Augenzeugen schrieb. Interessant darin ist die Tatsache, daß wir unter den Darstellungen auch einige Holzschnitte des am Ende des Jahres 1500 ausgegebenen Türkischen Chronik finden, beziehungsweise deren Kupferstichkopie, sowie drei Kupferstiche vom Grafen Rüdiger von Starhemberg, Karl von Lothringen und dem Kurfürst von Bayern, Maximilian Emanuel.

Ein im Jahre 1684 in Massenaufgabe erschienene Bericht, die von Ilona Hubay unter den Flugblättern erwähnte,⁴⁴ mit dem Titel „*Ofens Glück*“ ist in unserer Bibliothek in drei Exemplaren zu finden. Zwei davon sind identisch, das dritte erschien im gleichen Jahr, mit demselben Text, aber mit einem anderen Titelblatt (24).

Gewisse beliebte Werke, Berichte, erschienen auch in Übersetzungen. Ein Beispiel darauf ist die wortgetreue englische Übersetzung des Werkes eines unbekannten französischen Verfassers - von Tag zu Tag geführten Berichtes - mit dem Titel „*Description historique*“ beziehungsweise „*An historical Description*“. Wir besitzen zwei Exemplare.⁴⁵ (1, 2) Ein anderes Beispiel ist die spanische Version des Werkes vom italienischen **Bizozeri**, die in Barcelona ausgegeben wurde (8).

Außer der Niederlande war die größte Interesse für Ungarn in Italien. Wie die Kämpfe fortgeschritten sind wuchs auch die Neugierde. Es erschienen Zahlreiche italienische Arbeiten die die Leser über die beispiellosen Reichtümer auf dem Boden Ungarns, über die Berühmten Weine, Naturschätze, und über prunkliebende Tracht der Einwohner. Leider ist der geschichtliche Betrachtung dieser Werke nicht modern

genug, nach ihrer Meinung stammend Ungarn aus Scythien, und sind die Verwandten der Hunnen. Der oben erwähnte **Simpliciano Bizozeri** (7) schildert den Charakter der Ungarn mit düsteren Farben und wiederholt damit die zeitgenössische negative Beurteilung, die aus dem zeitgenössischen deutschen Propaganda entstammt. Er beurteilt die Ungarn so stark entstellt, daß der Herausgeber des Buches im Vorwort eine Entschuldigung für nötig hält.⁴⁷

Von dieser geschichtlichen Betrachtungsweise weicht die andere oft zitierte Ausgabe der Zeitperiode - das Buch von **Ercole Scala** mit dem Titel „*L'Ungeria compendiata...*“ nicht ab. In unserer Bibliothek sind zwei, eine Auslage aus Modena (1686), (30) und eine aus Venedig (1687), (31) auffindbar. Beide erschienen mit verschiedenen Widmungen.

Im Gegenteil mit den zwei oben erwähnten Autoren die niemals in Ungarn waren, gibt **Casimiro Freschot** seine eigenen Erlebnisse über die Wiedereroberung von Buda in einem 4° Buch und beschrieb darin auch die Geschichte des Landes (15). Obwohl der Verfasser seiner Abstammung nach kein Italiener sondern vermutlich ein Deutscher war schrieb er sein Werk in italienischer Sprache. Das Exemplar, das in unserer Bibliothek zu finden ist gehört zu ersten Auflage aus Bologna. Der Buchstabe "B" der am Titelblatt nach dem Namen des Autors erscheint weist auf die Tatsache, daß er sicherlich ein benediktiner Mönch war. Antal Gyurits hält ihn für den Hofpriester des Karl von Lotharingen.⁴⁸

Der Autor erklärte, er wollte sein Werk ohne Voreingenommenheiten schreiben. Leider geschah das in der Hinsicht der ungarischen Geschichte nicht - es gelang ihm nur einige Daten der Belagerung - authentisch zu wiedergeben.

Das „*Extract-Schreiben*“, eine Schrift, die zwischen den Dokumenten zu finden war, wurzelte auf dem Boden der persönlichen Erlebnissen, das ist ein Brief von einem Marketender, der mit den Heeren in Buda und Pest gewesen war, und enthält Berichte vom 15 Juli 1684.

Aus geschichtlicher und kulturgeschichtlicher Hinsicht ist jedoch das Buch des Grafen **Ferdinando Marsigli** (20) brauchbar. Das Werk über die Donau, das 6 Bände umfaßte beruht sich auf geschichtlichen und naturwissenschaftlichen Forschungen, und wie es Jónás Beliczay, ein berufener Forscher der Werke von Marsigli schreibt: "...in solch einem verschwenderisch-prunktvollen Werk schrieb über Ungarn noch kein einheimischer oder ausländischer Schriftsteller."⁵⁰ Das Buch ist ein geschätzter Stück der einheimischen Archäologie, weil sehr viele von Marsigli beschriebene römischen Funde nicht mehr auffindbar sind, wir kennen sie nur aus diesem Werk.

Genauso wertvoll ist der Bericht des englischen Kriegers **Jacob Richards** der mit den englischen Freiwilligen nach Buda zog, und über die

letzten Tage der Bestürmung informierte. Von dem erwähnten Tagebuch sind zwei Handschriftvarianten übriggeblieben, das eine wurde von Ernő Simonyi unter den Harley Manuskripten⁵¹ 1856, das andere von Lajos Kropf in London unter den Stow-Manuskripten entdeckt. Er gab die Übersetzung der wichtigsten Fragmente davon im 1894. Jahrgang des *Történelmi Tár* wieder. Die gebrachte Version wovon wir zwei Exemplare aufbewahren (28), (29) entstand wahrscheinlich auf Grund der Harley Manuskripten⁵². Nach der Meinung von Kropf ist das Werk von Richard die einzige echt englisch geschriebene Arbeit⁵³.

Die Reisebriefe des Arztes und Lehrers Utrechter Geburt Jakob Tollius (33) wurden nach seinem Tode von Christian Hennin für den Druck vorbereitet. Der Verfasser war zweimal in unserem Land als er auf seinen Reisen beim Suchen nach dem Stein der Weisen Deutschland, Italien und Ungarn bereiste. Er beschrieb an seine Reisen in Briefen die er seinen Freunden schrieb. Unter seiner drei Illustrationen sind mit Buda im Zusammenhang.⁵⁴

Die europäische Literatur die über die Wiedereroberung von Buda und deren Vorgeschichte und geschichtliche Hintergründe berichtet, ist ein sehr wichtiges, sogenanntes Hungarica Quellenmaterial. Nicht weniger als tausend sechshundert zeitgenössische oder annähernd zeitgenössische literarische Werke, zweihundert sechzig graphische Darstellungen, mehr als hundert Andenkengepräge, zahlreiche Gelegenheitsgedichte, Flugblätter, Zeitungsblätter sind von den Forschern in Evidenz gehalten. Sie bezeugen über das beispiellos großes Echo der Ereignisse, und dabei haben wir die Türkischen, jüdischen und ungarischen Quellen nicht beachtet, die die Wiedereroberung von Buda aus der Hinsicht der Angestürmten beschrieben.

Die Repertorien, Studien und Quellenausgaben die zur Zeit der Jahresfeier ausgegeben wurden konnten nicht auf die Vollkommenheit streben und es sind zu viele noch bestimmt unentdeckte Berichte in ungarischen und ausländischen Bibliotheken und Archiven, die bis jetzt nicht veröffentlicht wurden.

Die Wertung der westeuropäischen Buda-Literatur geschah noch nicht restlos, die bibliographischen Auswertungen sind noch mangelhaft und die Ungarische Geschichtswissenschaft ist auch mit der Übersetzung der Quellen und mit ihrer inhaltlichen Analyse schuldig.

Diese jetzige Ausgabe kann weder auf Grund ihres Ausmaßes noch ihres Charakters wegen solch eine große Aufgabe erfüllen. Ihr Zweck ist nur die Vorstellung einer kleineren Sammlung und die Aufweckung der Aufmerksamkeit. Wenn sie das erreicht, so können wir teilweise unsere Schulden -mit diesem Thema im Zusammenhang- tilgen.

JEGYZETEK

1. Az intézmény múltjáról megjelent alkalmi cikkeken kívül jól tájékozódhatunk K. Végh Katalin és Schwarcz Katalin megjelent munkáiból, melyek e bevezető alapjául is szolgáltak.
2. Századok, 1896. 192. p. Römer előterjesztése.
3. BudRég 5. 7-11. p.
4. Végh 1988. 64. sz. jegyzete
5. A Budapest Székesfővárosi Múzeum Katalógusa. Bp. 1907. Franklin Társulat. 136 p.
6. Végh 1988. 67-68. p.
7. TBM 16. 22-30. p.
8. Remete László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története. Bp. 1966. 36-39.p.
9. Schwarcz 15. p.
10. A Budapest Régiségei 1889 óta jelenik meg
11. A Tanulmányok Budapest Múltjából 1932 óta jelenik meg
12. BTM főigazgatói utasítás III-31-146/973.
13. a művelődésügyi miniszter 1/1967 (VI. 18.) MM számú rendelete a múzeális értékű könyvek, zeneművek, térképek és egyéb nyomtatványok, valamint kéziratok bejelentéséről = Művelődésügyi Közlöny, 1967. 12. szám
14. A középkori szakkönyvtár régi könyv gyűjteményét szakdolgozatában Kovács Valéria ismertette: A Budapesti Történeti Múzeum Könyvtárának Múzeális Értékű Dokumentumgyűjteménye címmel (1988).
15. Schwarcz 54. p. 9. sz. melléklete az Újkori Könyvtár archivális gyűjteményének tematikus felosztásáról
16. Schwarcz 41-43. p.
17. Schwarcz 40-41. p.
18. példaként említhetjük: „Buda visszavívása 1686.“ Emlékkiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban (1986.), „Budapest az Újkorban.“ Történelmi pillanatok egy nagyváros életében (BTM. 1995) című kiállításokat, de önállóan is kiállították a különgyűjtemény néhány értékes darabját azon a kamarakiállításon, amelyet dr. Schwarcz Katalin rendezett "Százéves a Budapesti Történeti Múzeum Könyvtára" címmel, 1992-ben.
19. Balanyi 1937. 6. p.
20. Károlyi-Wellmann, 10. p.
21. Sugár 196-198. p.

22. az 1686. évi visszafoglalás csatáiról: Sugár 196-260. p.
23. Szinnyei I. 635.col.
24. [Schedel, Hartmann:] Liber chronicarum. Nürnberg:Anton Koberger. 1493. Múzeumunk két példányát is őrzi a műnek, egy latin CIH 3039. ltsz.:51.1276, és egy német CIH 3041. ltsz. 56.38.1 nyelvű kiadást. Buda metszete: Rózsa 86.
25. Rózsa 1.
- 26 Rózsa 7., Rózsa 42/a.
27. Buda és Pest grafikus ábrázolásai 11-12. p.
28. Budapesti Történeti Múzeum Újkori Osztályának gyűjteményében számos érmet őriznek. lásd: Gohl Ödön: Budapest emlékérméi. 1. Buda 1686-iki visszavételének emlékérméi. In: TBM 9 (1899) p. 173-202.
29. A BTM Újkori Osztályán lévő egyik állóóra számlapját is Buda ostromát ábrázoló olajfestmény díszíti.
30. A somorjai városháza számára készült festmény a visszafoglalásról, egy rézmetszet, melynek lemezét még ma is őrzik Fraknón és egy emlékérem Körmöcbányáról, melyet Christian Hermann Roth készített. Galavics 113-115. p.
31. 1685-as kalendáriumhoz Bartolomäus Kilian által készített címlap és melléklet (OSZK), 1688-as kalendárium Elias Nessethaler által készített címlapja (MTA Könyvtára), Sigmund Schott 1689-es kalendáriumcímlapja (Egyetemi Könyvtár) Galavics 116-119. p. 53-55. kép
32. kéziratos, spanyol nyelvű versgyűjtemény az „Academia poetica...” (Budapesti Történeti Múzeum. Szerk.: Havassy Péter. Bp. 1997. Corvina. 91. kép 77. p.), valamint F. Marjay: Crónicas historiales (Relación verdadera...) Barcelona é.n. Ed. Victoria. 14 p.
33. Molnár 10-13. p.
34. Buda és Pest grafikus ábrázolásai 14-15. p., Hallart metszetei, de La Vigne, Fontana, Ambling látképei.
- 35 Az irodalomjegyzékben is megtalálható a Monumenta Historica Budapestinensia 2. kötetként megjelent veduta-gyűjtemény, mely Buda, Pest és Óbuda ábrázolásait gyűjtötte egybe 1493-1800-ig. Felsorolja a metszetek változatait is és tájékoztatással szolgál mind a lelőhely, mind a vonatkozó irodalom tekintetében.
36. Buda és Pest grafikus ábrázolásai, bevezető.
37. Buda és Pest grafikus ábrázolásai 18-19. p.

38. Ezeket az anyagokat gyűjtötte egybe és adta közre az Fővárosi Levéltár munkacsoportja 1986-ban.
39. Ezt a máig nélkülözhetetlen kötetet, 1936-ban, a 250. Évforduló emlékére állították össze. Egybe gyűjtötték azokat az 1686-os eseményekről szóló forrásokat, melyek 1683-1718. között jelentek meg. Ugyancsak ebben az évben készült el a gyűjteményben található grafikus ábrázolások katalógusa is, mindkettő Kelényi B. Ottó vezetésével.
40. Szakály 1986. 18. p.
41. A vonatkozó irodalom megtalálható az irodalmi jegyzékben.
42. A címleírások között sok olyan van, amelyet dr. Schwarcz Katalin, illetve Schwarcz Jenő már korábban elkészített. Ezen leírások rendelkezésemre bocsátásáért nekik tartozom köszönettel.
43. Ennek ellenére bevettük a kötetbe, hiszen a különgyűjtemény egyik darabja.
44. Buda és Pest grafikus ábrázolásai 12. p.
45. Buda és Pest grafikus ábrázolásai 15. p.
46. Zeiler 347-355 p.
47. Hubay 834. és 835. tétele
48. magyarra fordította s jegyzetekkel ellátta Deák Farkas. Történelmi Könyvtár 81. sz. Bp. 1886.
49. Apponyi II. 241. p.
50. Molnár 9. p.
51. Gyurits XI. p.
52. Veress 110-114 p.
53. Beliczay, 86. p.
54. Kropf, 135 p., közölte Simonyi Ernő, Monumenta Hungariae Historica I. Okmánytárak V. 221-247 p.
55. Kropf, 135 p.
56. Kropf, 147 p.
57. Szamota, 284-289. p.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Apponyi = *Apponyi, Alexander*: Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften. 2. Bd. XVII. und XVIII. Jahrhundert (bis 1720.) München, 1928. 432 p.

= *Apponyi, Alexander*: Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften. 4. Bd. Neue Sammlung 2. XVII. und XVIII. Jahrhundert. Besorgt von L. Dézsi. München, 1927.

Balanyi = *Balanyi György*: A Szentszék és a magyarság szerepe Budavár visszafoglalásában. Bp. 1937. Szent István Akadémia. 10 p.

Balla Antal: Buda ostroma és elfoglalása, 1686-ban. Különlenyomat a Városi Szemle 22. évfolyamából. Bp. 1936. p. 3-12.

Beliczay = *Beliczay Jónás*: Marsigli élete és munkái. Bp. 1881. MTA. (Értekezések a történeti tudományok köréből 9/9.) 96 p.

BGY. = Buda és Pest 1686. évi visszafoglalásának egykorú irodalma. 1683-1718. Összeáll.: Kelényi B. Ottó. (A Fővárosi Nyilvános Könyvtár Budapesti Gyűjteményének Bibliográfiai munkálatai 3.) Bp. 1935. Szkföv. 190 p.

BTM = Budapesti Történeti Múzeum

BudRég = Budapest Régiségei

Buda expugnata. 1686. Europa et Hungaria 1683-1718. A török kiűzésének európai levéltári forrásai. 1-2. Bp. 1986. Budapest Főváros Levéltára.

Buda és Pest grafikus ábrázolásai = Buda és Pest grafikus ábrázolásai a visszafoglalás korában. 1683-1718. Összeáll.: Kelényi B. Ottó. (A Fővárosi Nyilvános Könyvtár Budapesti Gyűjteményének bibliográfiai munkálatai 4.) Bp. 1937. Szkföv. 85 p.

Carnaro Frigyes, velencei követ jelentései Buda várának 1686-ban történet ostromáról és visszavételéről. Ford. és bev.: Bubics Zsigmond. Bp. 1891. a szerző kiadása. 412 p. ill.

CIH = Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur. Ed.: Géza Sajó et Erzsébet Soltész Vol. 1-2. 1444 p. Bp. 1970. MTA

Fraknói Vilmos: XI. Incze pápa és Magyarország fölszabadítása a török uralom alól. A Vatikáni Levéltár diplomatai irományai alapján. Bp.

1886. Szent István Társulat. 267 p.

Galavics = *Galavics* Géza: Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet. Bp. 1986. Képzőművészeti K. 180 p.

Gyurits = *Gyurits* Antal: Budavár visszafoglalása 1686. olasznyelven írt eredeti kútfő után közli: - - . Szatmártt, 1886. Molnár J. ny. 103 p.

Hangay = *Hangay* Zoltán: A pápák könyve. A római pápák Szent Pétertől II. János Pálig. Bp. 1991. Trezor K. 253 p.

ISBD/A – A régi könyvek nemzetközi szabványos bibliográfiai leírása. Bp. OSZK-KMK. 96 p.

K = Korona

Károlyi-Wellmann = *Károlyi* Árpád: Buda és Pest visszavívása 1686-ban. 2. kiadás. Átdolg.: *Wellmann* Imre. Bp. 1936. Szkföv. kiad. 402 p.

Kropf = *Kropf* Lajos: A Budavára 1686-iki ostrománál jelen volt angol önkéntesek. In: Történelmi Tár 1894. p. 135-147.

Lenkei Andorné: A Budapesti Történeti Múzeum kialakulása. In: TBM 12 (1957) p. 495-519.

Magyarország történeti kronológiája a kezdetektől 1970-ig. 2. kötet. 1526-1848(Főszerk.: Benda Kálmán). Bp. 1983. Akadémiai K. 673 p.

Molnár = *Molnár* Erzsébet: Buda visszafoglalása (1686) a korabeli olasz költészetben. (A Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Olasz Intézetének kiadványai 9.) Bp. 1936. 67 p.

Héjja Pál, Dr.: A tábori egészségügy Buda visszafoglalása korában. Bp. 1936. Egyetemi ny. 225 p.

Horváth Endre: Egy magyarországi görög könyvtára a XVIII. században. In: Magyar Könyvszemle 1938. 1. füz. p. 33-40.

Hubay = *Hubay* Ilona: Magyar és magyar vonatkozású röplapok, újságlapok, röpiratok az Országos Széchényi Könyvtárban. 1480-1718. (Az Országos Széchényi Könyvtár Kiadványai 28.) Bp. 1948. OSZK. 307 p. ill.

Orbis latinus = *Graesse*, J. – *Benedict*, F.: Orbis latinus, oder Verzeichnis der wichtigsten lateinischen Orts- und Landsnamen. Berlin, 1980. Transpress (Reprint)

P = Pengő

Rác István: A török világ hagyatéka Magyarországon. Debrecen, 1995. Kossuth Egyetemi K. 261 p.

A Régi Buda és Pest könyvekben, képekben. A Magyar Bibliophil Társaság harmadik kiállítása. Rendezte: Kremmer Dezső. Budapest 1922.

Rózsa = Rózsa György: Budapest régi látképei (1493-1800). (Monumenta Historica Budapestinensia 2.) Bp. 1963. Akadémiai K. 387 p.

R. Várkonyi Ágnes: Buda visszavívása, 1686. Bp. 1984. Móra K. 374 p.

Schulhof Izsák: Budai Krónika. Héberből fordította Jólesz László. Az utószót Szakály Ferenc írta. (Bibliotheca Historica) Bp. 1979. Magyar Helikon. 99 p.

Schwarcz = Schwarcz Katalin: A Budapesti Történeti Múzeum Könyvtára. Történeti vázlat, gyűjteményismertetés. (Pest-budai Hírmondó 3.) Bp. 1991. BTM. p 9-72.

Sugár = Sugár István: A budai vár és ostromai. Bp. 1979. Zrínyi K. 357 p.

Szakály 1986. = *Buda visszafoglalásának emlékezete.* 1686. Összeáll.: Szakály Ferenc. Bp. 1986. Európa K. 607 p.

Szamota = Szamota István: Régi utazások Magyarországon és a Balkán félszigeten. 1054-1717. Összeáll. és jegyz. kísérté: - - . (Olcsó Könyvtár) Bp. 1891. Franklin. 559 p.

Takáts Sándor: Bajvívó magyarok. Képek a török világból. Bp. é.n. 360 p.

TBM = Tanulmányok Budapest Múltjából

Törökhódoltság-korabeli okmányok a Magy. Kir. Hadilevéltárban. Buda visszafoglalásának 250 éves évfordulójának emlékére. Bp. 1936. Magy. Kir. Hadilevéltár 79 p.

Veress = Veress Endre: Gróf Marsigli Alajos Ferdinánd olasz hadi mérnök jelentései és térképei Budavár 1684-1686-iki ostromairól, visszafoglalásáról és helyrajzáról. In: BudRég 9 (1906) p. 105-169.

Végh 1988 = K. Végh Katalin: A Budapesti Történeti Múzeum első félévszázada (1887-1938). (Pest-budai Hírmondó 1.) Bp. 1988. BTM. 109 p.

Végh 1997 = K. Végh Katalin: A Budapesti Történeti Múzeum működése 1936-1946. In: TBM 26. (1997) 273-303 p.

Zeiler = *Zeiler*, Martinus: A magyar királyság leírása. Az utószót írta: G. Elényi Dóra. Szekszárd, 1997. Babits Kiadó. 355 p.

1.

An **Historical Description** OF THE GLORIOUS CONQUEST OF the CITY of **BUDA**, (...) By the Victorious Arms of the (...) **LEOPOLD I.** Under the Conduct of (...) the Duke of **LORRAINE**, and the Elector of **BAVARIA**. - London : Printed for Robert Clavell, at the Peacock in St. Pauls Church Yard, 1686.

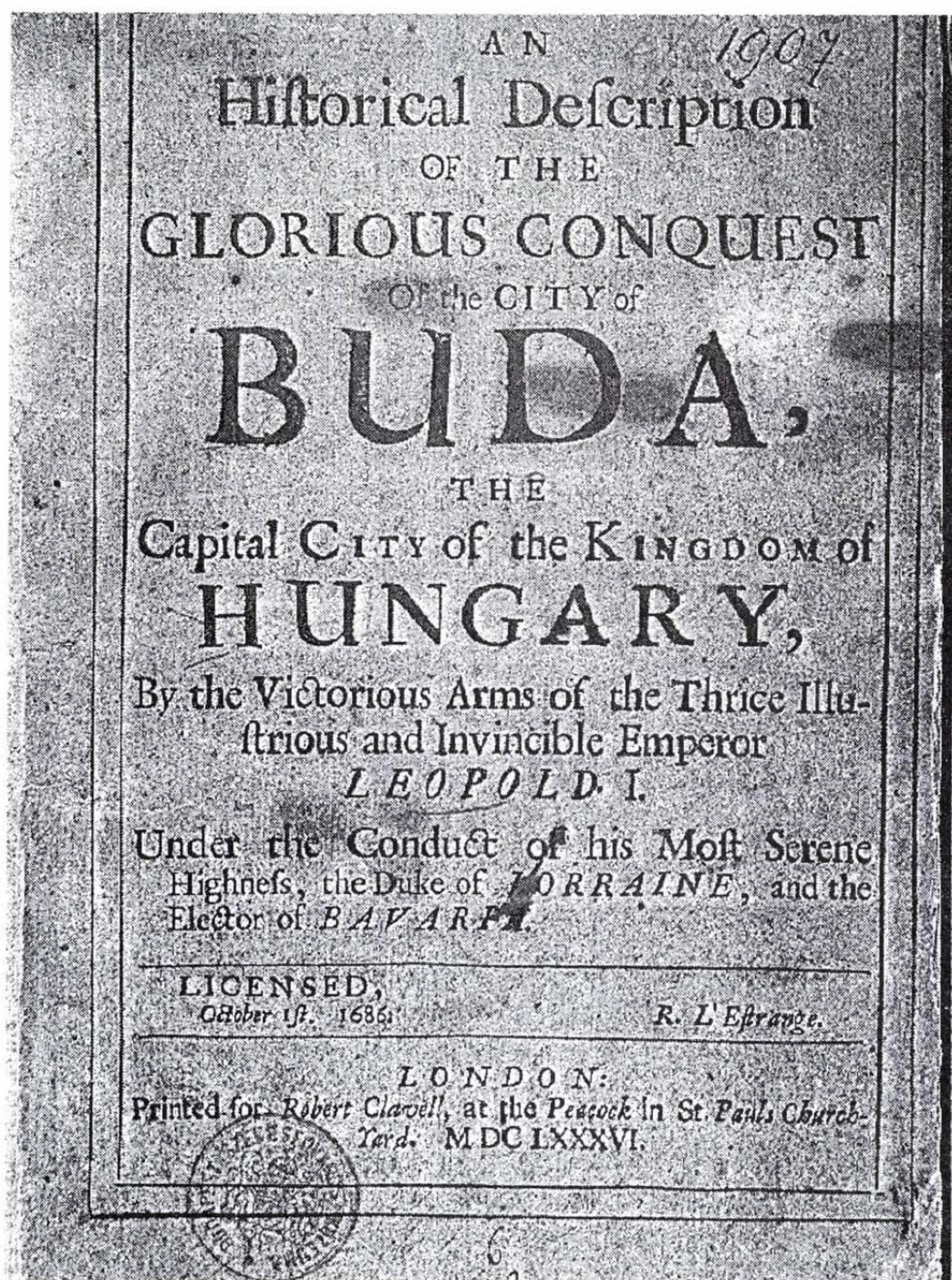
68 p. : 1 rézmetszet, Eszéki hajóhíd; 4°

U/14 146. - Arch. 874 B.

újra kötve, körül vágva, a hajóhíd képe a szöveg közé van kötve

Buda látképe hiányzik.

BGY. 543., Apponyi II/1236., Hubay 910., Rózsa 102/e.

2.

An **Historical Description**//OF THE// GLORIOUS CONQUEST//Of the CITY of//**BUDA**,//(...) By the Victorios Arms of the(...)//**LEOPOLD I.**//Under the Conduct of (...)the Duke of **LORRAINE**, and the//Elector of **BAVARIA**. - London : Printed for Robert Clavell, at the Peacock in St. Pauls ChurchYard, 1686.

68 p. : 1 rézmetszet, Eszéki hajóhíd ; 4°

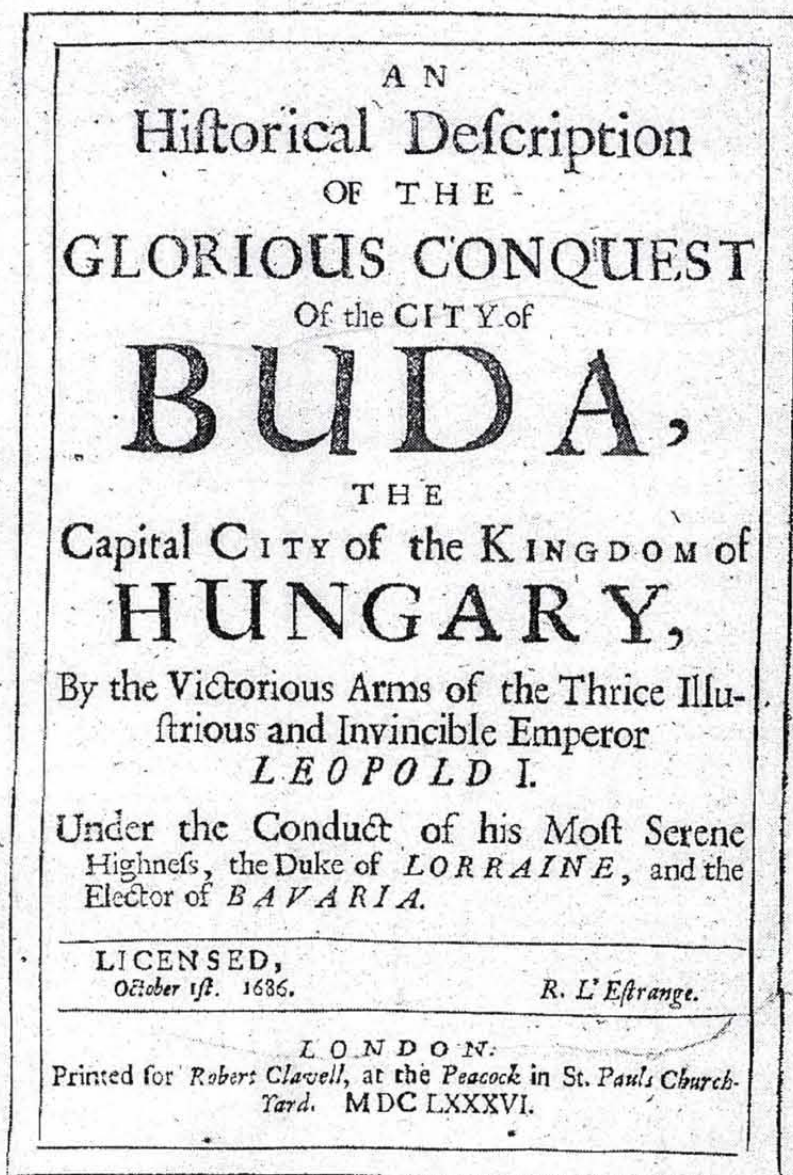
U/14 147 (régi 14516) - Arch. 875 B.

bejegyzés: címlapon, kézírás: „Turca jam pallet, trepidumque cornu Luna recondit“.

vétel, Ranschburg Gusztáv kereskedőtől, 1925. 40,- K

Buda látképe hiányzik.

BGY. 543. Apponyi II/1236., Hubay 910., Rózsa 102/e.

*Turca jam pallet, trepidumque cornu
Luna recondit.*

Repin:

3.

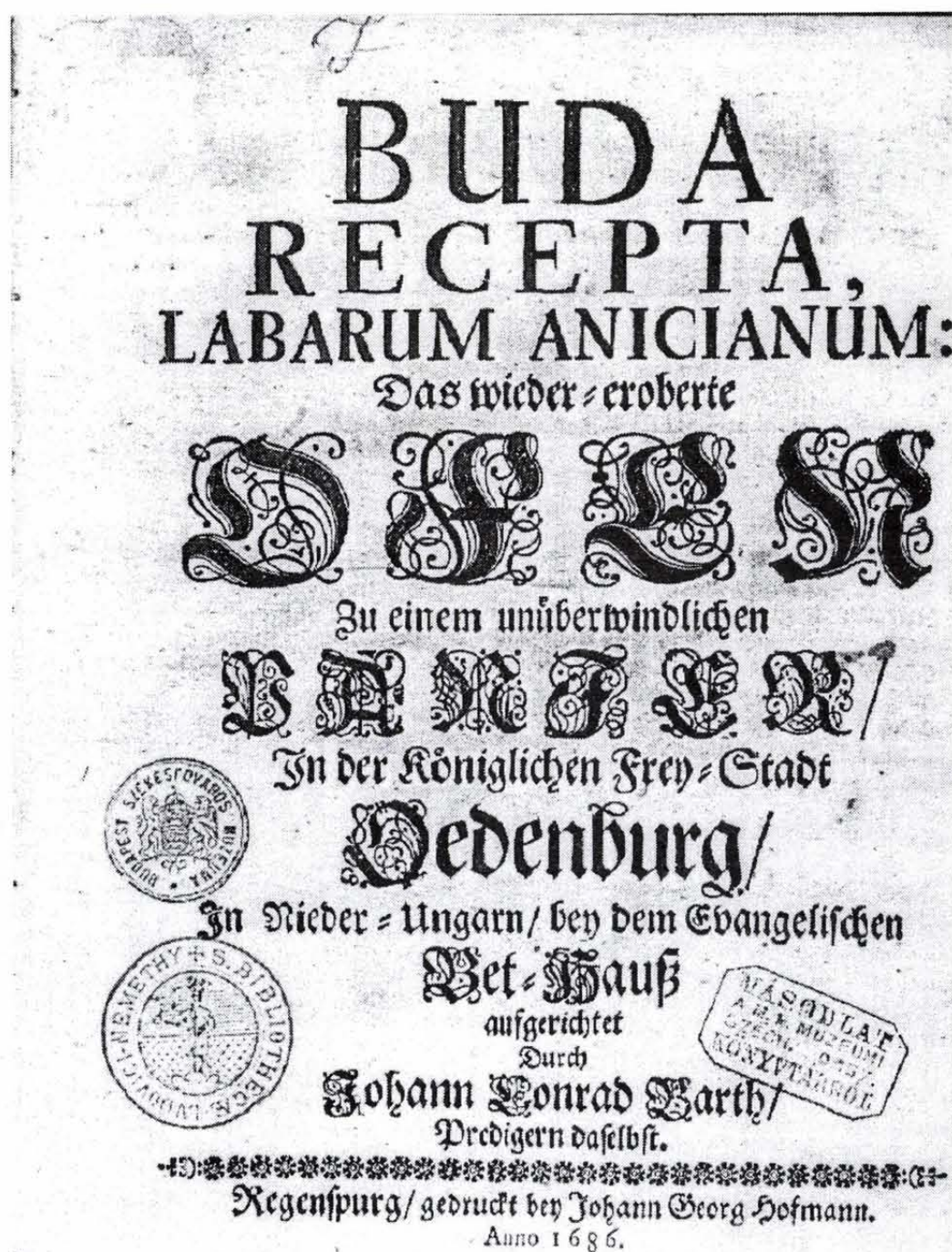
BARTH, Johann Conrad

BUDA//RECEPTA, //LABARUM ANICIANUM: Das wieder=eroberte//**O F E N**// zu einem unüberwindlichen//**PANIER**,//in die Königlichen Frey = Stadt//**Oedenburg**// In Nieder=Ungarn/bey dem Evangelischen// Bet=Hauß// aufgerichtet// Durch//Johann Conrad Barth/ Predigern daselbst .- Regenspurg, 1686:gedruckt bey Johann Georg Hofmann. [4] + 160 p.; 4°

U/14 134 (régi 1362) - Arch. 863 B.

benne címerképes pecsét: S.Bibliothecae Ludovici Némethy és OSZK pecsétje: „Másodlat...” vétel, 1923. becsült ára 5500,- K.

BGY. 558. Apponyi IV/2238.

4.

BIONDI, Pasquale

D I A R I O//Delle corenti Guerre//D`VNGHERIA// M.DC.LXXXVI //Principando dal primo
Decembre sino// all`Espugnatione della//Real Città//**DI BVDA**//RAGGVAGLIO
ISTORICO//Del Dottor//PASQVALE BIONDI. Dedicato All...CARDINAL CORSI. - In
VENETIA [Velençe] :Per Giouanni Cagnolini, M.DC.LXVXVI. [sic!] [1686.]

[9 fol], 252 p. : metszet; 12°

U/14 135 (régi 13622) - Arch. 864 B.

előzéklevélen tulajdonbejegyzés: „Ignazio Pignatta 1728(?)”

vétel, 1923. becsült ára 6500,- K.

BGY. 568.

DIARIO

Delle correnti Guerre
D' V N G H E R I A
Del M. DC. LXXXVI.

Principiando dal primo Decembre fino
all' Espugnatione della
Real Città

D I B V D A.
RAGGVAGLIO ISTORICO
Del Dottor
PASQVALE BIONDI.

D E D I C A T O
All' Eminentiſſe Reuerendiſſe Sig.
CARDINAL CORSI.

IN VENETIA, M. DC. LXVXVI.

Per Giouanni Cagnolini.
Con Licenza de' Superiori, e Priuilegio.

5.

BIRKEN, Sigmund

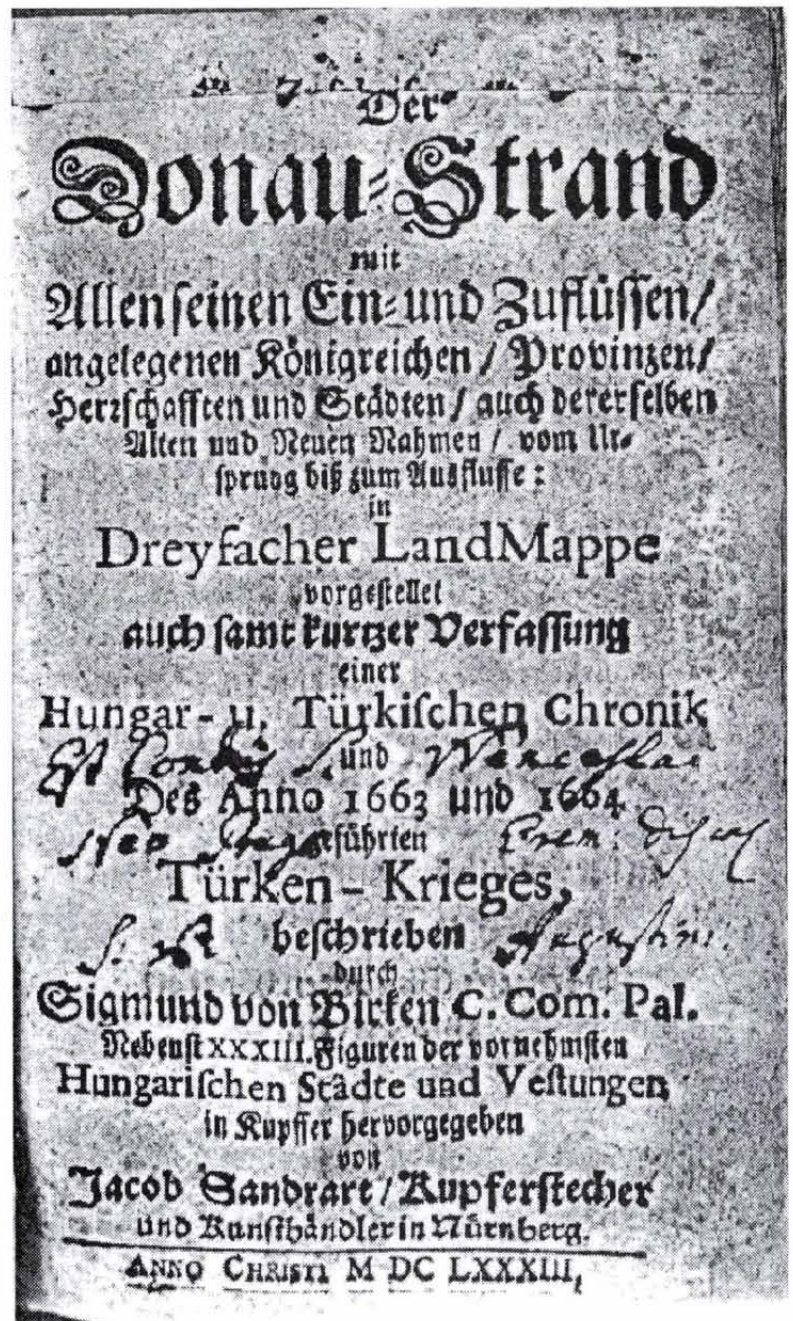
Der **Donau = Strand** // mit Allenseinen Ein = und Zuflüssen // angelegenen Königreichen Provinzen// (...) und Städten (...) in// Dreyfacher LandMappe// vorgestellt// **auch samt kurzer Verfassung**// einer// Hungar - u. Türkischen Chronik // und// des Anno 1663 und 1664// geführten// **Türken-Krieges**// **beschreiben**// durch//**Sigmund von Bircken C. Com. Pal.**//(...) .- in Nürnberg : Jacob Sandrart Kupferstecher und Kunsthändler, Anno Christi 1683. [1] fol, 186 p., : 34 rézmetszet, 1 térkép, Pest, Buda, Óbuda és egyéb várképek ; 12°.

U/14 136. (régi: 22380) - Arch. 866 B.

címlapon kézírásos bejegyzések, körbevágott.

vétel, Ranschburg Gusztáv könyvkereskedőtől, 1942. 100,- P.

BGY. 12., Rózsa 43/b.

6.

BIRKEN, Sigmund

Sigmund von Bircken/C.Com. Pal.// Neu=vermehrter//**Donau=Strand**//Mit allen seinen Ein=und Zuflüssen/ang[e]//legenen Königreichen/ Provinzen/Her[r]// schaften und Städten/(...)//**in drey-facher Land=Mappe**//vorgestellet//Auch mit(...)Hungarich=und Türkischen Chronik//(...) biss auf das in//stehende 1694. Jahr. - Nürnberg :continuirt und verlegt//von Jacob Sandrart, 1694.

392 p. : 43 rézmetszet, 2 térkép, Bécs, Buda és Pest látképe (218/219. o. között) alaprajzok, városképek ; 12°.

U/14 137. (régi 32828) - Arch. 865 B.

vétel, Hollós Oszkárától 1952.

BGY. 573., Rózsa 19/2.

7.

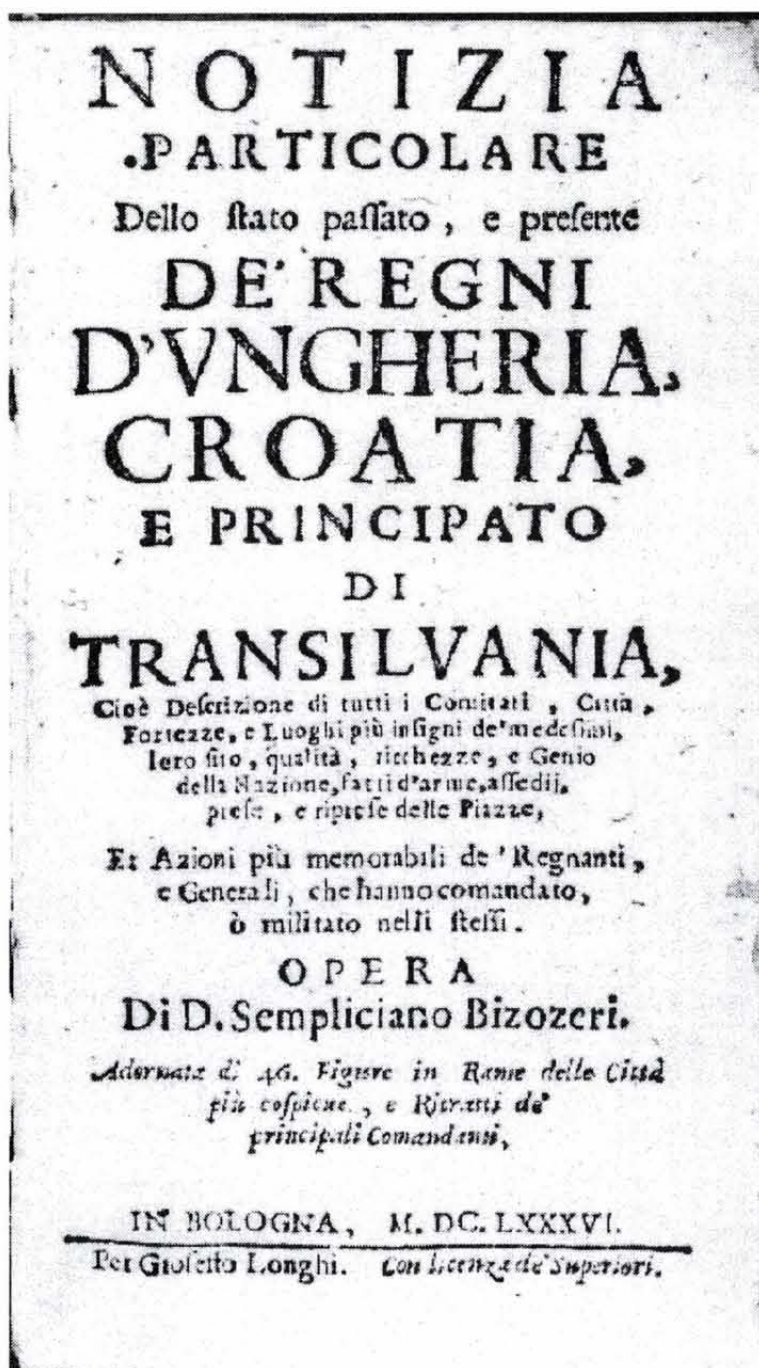
BIZOZERI, Sempliciano**NOTIZIA // PARTICOLARE // Dello stato passato, e presente// DE REGNI // D'UNGHERIA// CROATIA, // E PRINCIPATO// DI TRANSILVANIA, // (...)**opera// Di D. Sempliciano Bizozeri. -in Bologna : Per Giosetto Longhi, 1686.[2] fol, 299 + [1] p. : 46 rézmetszet, Buda és Pest látképe, városok látképei, arcképek ; 12°
bejegyzések: kézírással az előzéklevélen: -149- Romualdo Gripiani

ép, pergamen kötés, vízjeles papír

U/14 139 (régi 27200) - Arch. 867 B.

vétél Pogány Jolántól 1946. 75,- Ft.

BGY. 577., Apponyi II/1215., Rózsa 43/i.

8.

BIZOZERI, Simpliciano

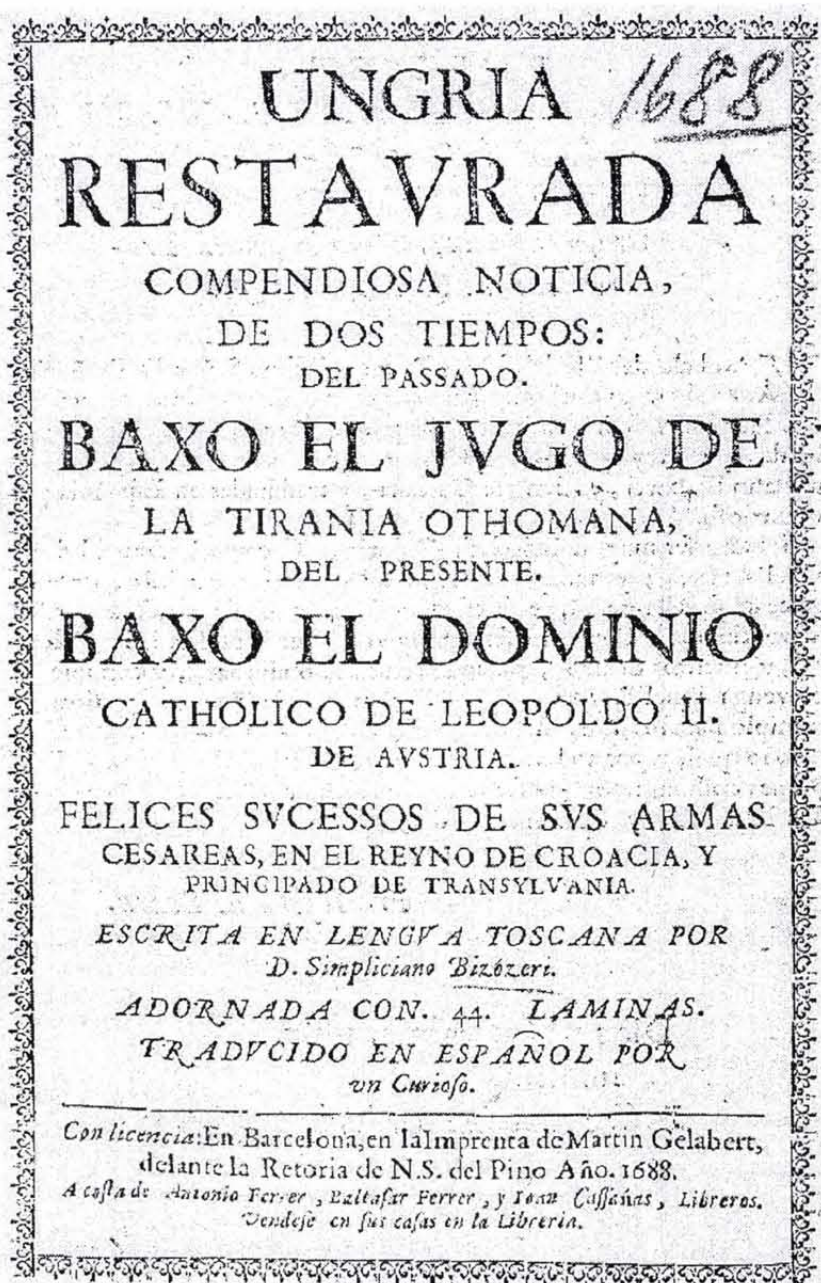
UNGRIA//RESTAVRADA//COMPENDIOSA NOTICIA,//DE DOS TIEMPOS://DEL PASSADO. BAXO EL JVGO DE//LA TIRANIA OTHOMANA,//DEL PRESENTE.//BAXO EL DOMINIO//CATHOLICO DE LEOPOLDO II.//DE AVSTRIA. = FELICES SVCESSOS DE SVS ARMAS//CESAREAS, EN EL REYNO DE CROACIA, Y// PRINCIPADO DE TRANSYLVANIA.// ESCRITA EN LENGVA TOSCANA POR D. Simpliciano Bizozeri. (...);TRADVCIDO EN ESPAÑOL POR un Curioso. - En Barcelona: a costa de Antonio Ferrer (...), 1688.:Imprenta de Martin Gelabert.

[4] fol., 280 p. :7 rézmetszet, Buda és Pest látképe , arcképek ; várképek; 4°

papír kötés, kötéstáblán ceruzás bejegyzés, sok lap sérült

U/14 133. (régi: 14088) - Arch. 868 B.

Apponyi II/1342., Rózsa 43/l.

9.

BOETHIUS, Christophorus

Ruhm=Beloberter// Triumph=leuchtender// und Glantz=erhöheter// **Kriegs Helm**// Dero Röm. Käyserl. auch zu Hungarn// und Böhmen Königl. Majest. und Dero samtlichen// Hohen Bunds=Verwandten// Wider den Blutbesprengten// **Türkischen Tulband.**

Das ist:// Warhafftiger Historischer Grund=Bericht (...)/ von CHRISTOPPHORO BOETHIO. Anitzo/zum Andernmal aufgelegt(...). - Nürnberg : In Verlegung Johann Christoff Lochners, 1687.

[5 fol], 356 p. [8 fol] Register : 16 rézmetszet, 14 arckép, várképek, alaprajzok ; 4° ; + 47 p., 4 fol. Anhang.

U/14 138 (régi 56.94.1) - Arch. 869 B.

vétel, 1956. Pécs Antikvárium. 150.-Ft.

hibás nyomtat: 449. lap után 350, 351, majd 452 következnek

nagyon hiányos

10.

BOETHIUS, Christophorus

Ruhm=Beloberter//Triumph=leuchtender//und Glantz=erhöheter//**Kriegs Helm**//Dero Röm. Käyserl. auch zu Hungarn//und Böhmen Königl. Majest. und Dero samtlichen//Hohen Bunds=Verwandten//Wider den Blutbesprengten//**Türckischen Tulband.**

Das ist://Warhafftiger Historischer Grund=Bericht (...)/ von CHRISTOPPHORO BOETHIO. - Anitzo zum Drittenmal aufgelegt (...) . - Nürnberg : In Verlegung Johann Christoff Lochners, 1688 . [5 fol.] , 344 p. , [9 fol] , 48 p. , [3 fol] : 16 rézmetszet , 14 arckép, 2 vármetszet, Buda ostroma 1686. ; 4° , + Függelék: 148 p.

K/4481 - Arch. 69.

bejegyzés: Daróczy Zoltán könyvtára

hiányos, 51.p. és a Függelék 58. és 178. p. utáni metszetek nincsenek meg

BGY.580., Rózsa 28., 104/c.

Arch. 69

Ruhm=Beloberter
Triumph=leuchtender
und Glantz=erhöheter

34958
DARÓCZY ZOLTÁN
Könyvtára M. 34.

Kriegs Helm

Dero Röm. Käyserl. auch zu Hungarn
und Böhmen Königl. Majest. und Dero samtlichen
Hohen Bunds = Verwandten/
Wider den Blutbesprengten

Türckischen Tulband.

Das ist:

Warhafftiger Historischer Grund-Bericht aller derer
Gott-gesegneten Kriegs-Actionen / welche so wol wider
die Ungarische Malcontenten/Zeit während der selben Empörung/
als wider den allgemeinen Erb-Feind/ den Türcken/ beydes vor und nach dem denck-
würdigen Entsat der Käyserlichen Residenz-Stadt Wien vorgenommen / und
zu allerhöchstgedachter Römisch-Käyserlichen Majestät/wie auch Dero hohen Allür-
ten/unsterblichen Glori bisher/ Gott Lob! sieghafft/ nicht weniger in Be-
lägerungen/ als grossen und kleinen Treffen/ und Scharmü-
keln/ fortgeführt worden.

Nebst einer kurzen Vor- Erzählung derer / von unterschiedli-
chen Türckischen Sultanen/erlittenen Anfechtungen des Königreichs
Ungarn/ und einem doppelten Anhang von der Halb-Insel Morea:
aus Liecht geführt

Von

CHRISTOPPHORO BOETHIO.

Anitzo / zum Drittenmal / aufgelegt / und so wol mit Beschreibung weiteren
Verlauffs 1719en Türcken Aus-gesale mit vielen Zusätzen/ vermehrt.
Mit Römischer Käyserlicher Majestät Freyheit/ nicht nachzudrucken.

Nürnberg/
In Verlegung Johann Christoff Lochners/ 1688.

11.

CELLARIUS, Christophorus

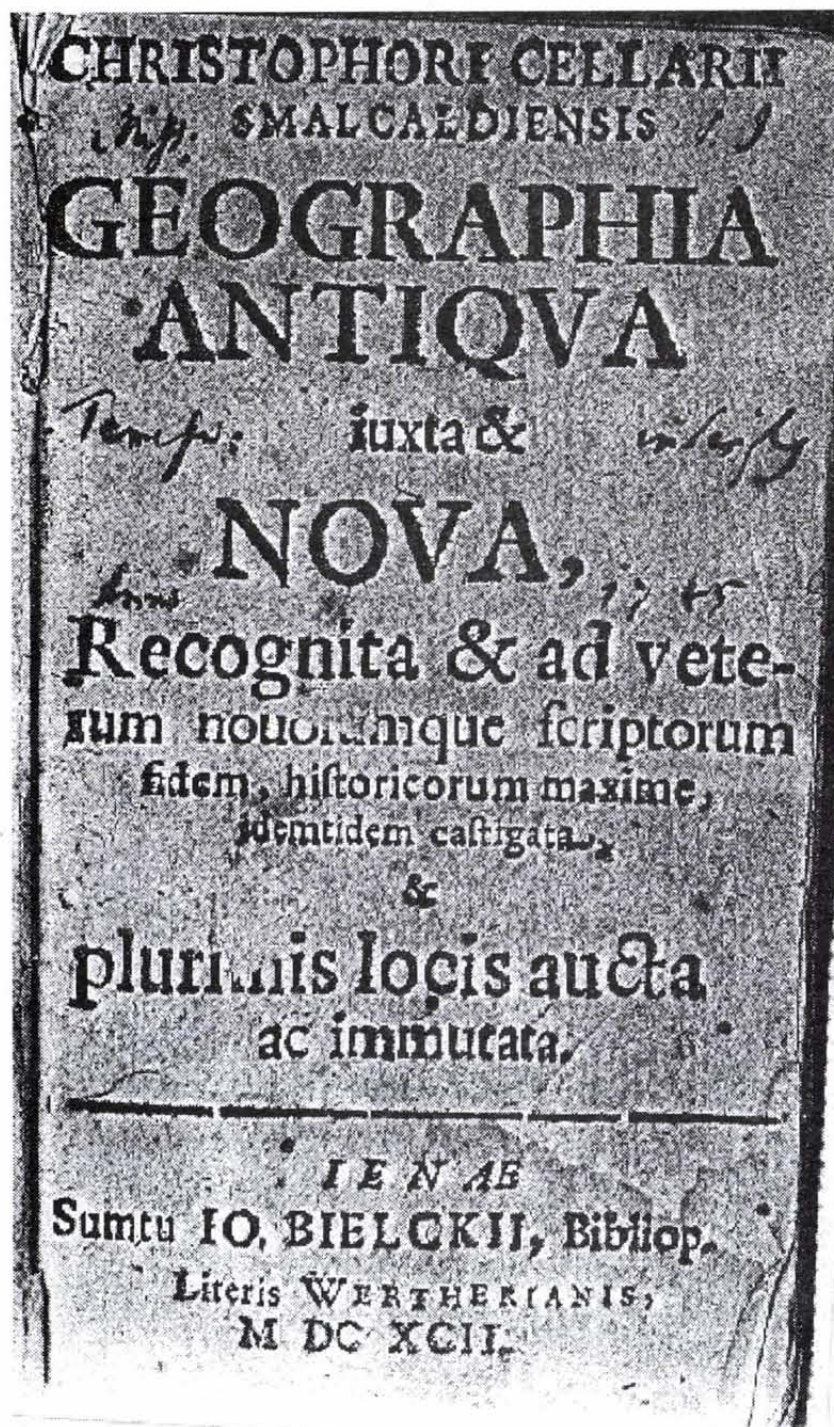
CHRISTOPHORI CELLARII// SMALCALDIENSIS// **GEOGRAPHIA// ANTIQUA// IUXTA
& NOVA**// Recognita & ad veterum nouorumque scriptorum//
(...). - IENAE : IO. BIELICKII, M DC XCII. [1692]

7, [4fol] 414 p. + [32 fol] Index.

U/14 140 (régi 21694) - Arch. 870 B.

kötéstábla belső oldalán: „A. Za”

vétel Bodor Páltól 1942. 35,- P.

12.

DAGVERHAAL// Van de Vermaarde belegering de sterke Stad// **B U D A**// **OF**// **OFFEN**// Door de zeeghaftige Wapenen van den onver-winnelyken Roomschen Keizer//**LEOPOLDUS de I**// Onder het beleid de voortreffelyke Vorstenden// Hertog van Lotharingen en den Kuervorst van Beyeren.// Op den 2 September 1686. tormenderhand ingenomen.//Getrouwelyk aangetekend door een de Volontairen, die de gantsche Belegering bygewoond heeft; met een curieuse Afbeelding van de Stad **OFFEN** en de geschapenheid des belegs, cierl'k in 't koper gesneeden. - AMSTERDAM : By Aart Dirksz. Oossaan, 1686.

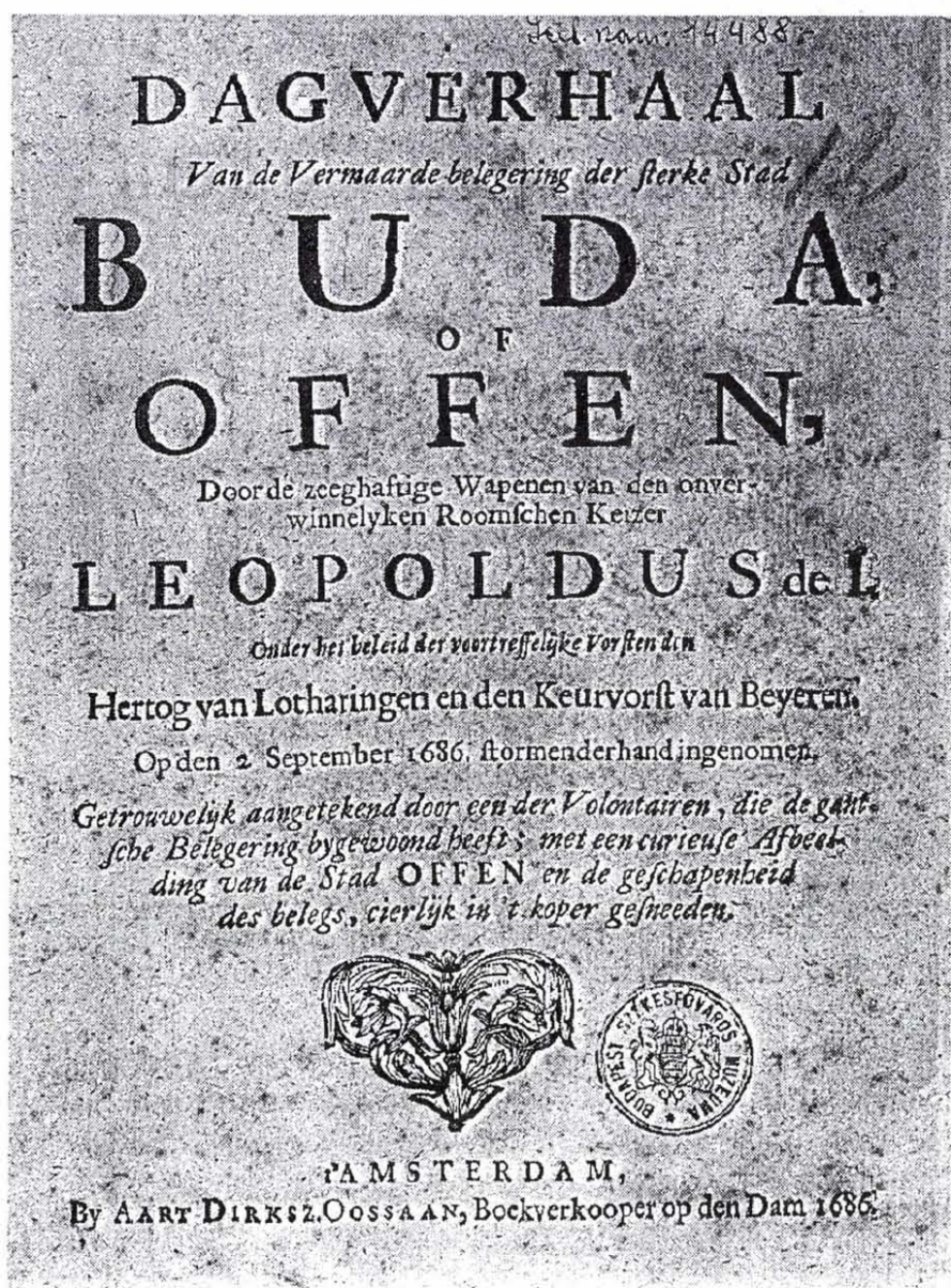
[4], 83 p. 4°

U/14 141 (régi 14488) - Arch. 871 B.

Vétel Ranschburg Gusztáv kereskedőtől, 1925.

3 képmelléklete, Buda ostroma 1686 hiányzik

BGY. 636. Apponyi II/1248., Rózsa 113/a.

13.

Das Ehmals gedrückte/ vom Türken berückte/ nun// Trefflich erquickte// **Königreich Hungarn**// samt// dessen Ströme/ Fürsten/ de Welt/ berühmten// **DONAU**// Ausführlich vorgestellt/.. biss auf dei ... Eroberung Griechisch-Weissenburg, betreffend. Dabey ... Erzählung aller ...Siegs-Thaten in Befreyung de ... Halb-Insul// **Morea**...mit vielen ... Kupffern versehen worden. - Frankfurt und Leipzig : In Verlegung Christoff Riegels, An 1688.

[3]fol, 1038, [6]p. : 43 rézmetszet, Buda és Pest látképe, várak, városok látképei.
metszetek hiányoznak.

Koll. 1., egybe kötve: „*Kurze auf warheit...*“ (18)

U/14 142 (régi 15 527) - Arch. 872 B.

belső kötéstáblára ragasztott, sérült, olvashatatlan ex libris
vétél Ranschburg Gusztáv kereskedőtől, 1930 körül. 80,- K.
BGY. 1298., Rózsa 18/b.

Das
Ehmals gedrückte/vom Türken berückte/
nun
Trefflich erquickte
Königreich Hungarn/
samt
dessen Ströme/Fürsten/ der Welt/
berühmten
Donau
Ausführlich vorgestellt/
In Curieuse Abhandlung aller
Städte / Schlösser / Bestungen / und
anderer Derter / welche sowol an diesem erst
berührten Fluß wirklich liegen / als auch daran
gränzen / oder sonst in bengeordneter Carte befind-
lich sind / ihr Lager / Erbauung / Fortification /
Glücks- und Unglücks-Fälle / sonderlich aber die da-
selbst ehedessen und kürzlich vorgegangne Sieg-
reiche Schlachten und Victorien / Ihro Kayserl.
Majest. und Dero Hohen Allürten/biß auf die
höchst-glückl. Eroberung
Griechisch-Weissenburg /
betreffend.
Daben auch zugleich eine kurze auf
Warheit: gegründete Erzählung aller derje-
nigen Preiß-würdigen Siegs-Thaten / in Befrey-
ung der/eine geraume Zeit / unter dem Türkischen
Joch seuffenden herrlichen Halb-Insul
Morea /
Durch die tapffer-mächtige Venetianer /
aufgeführt /
Und mit vielen hierzu dienlichen Kupffern
versehen worden.
Frankfurt und Leipzig /
In Verlegung Christoff Riegels, An. 1688.

14.

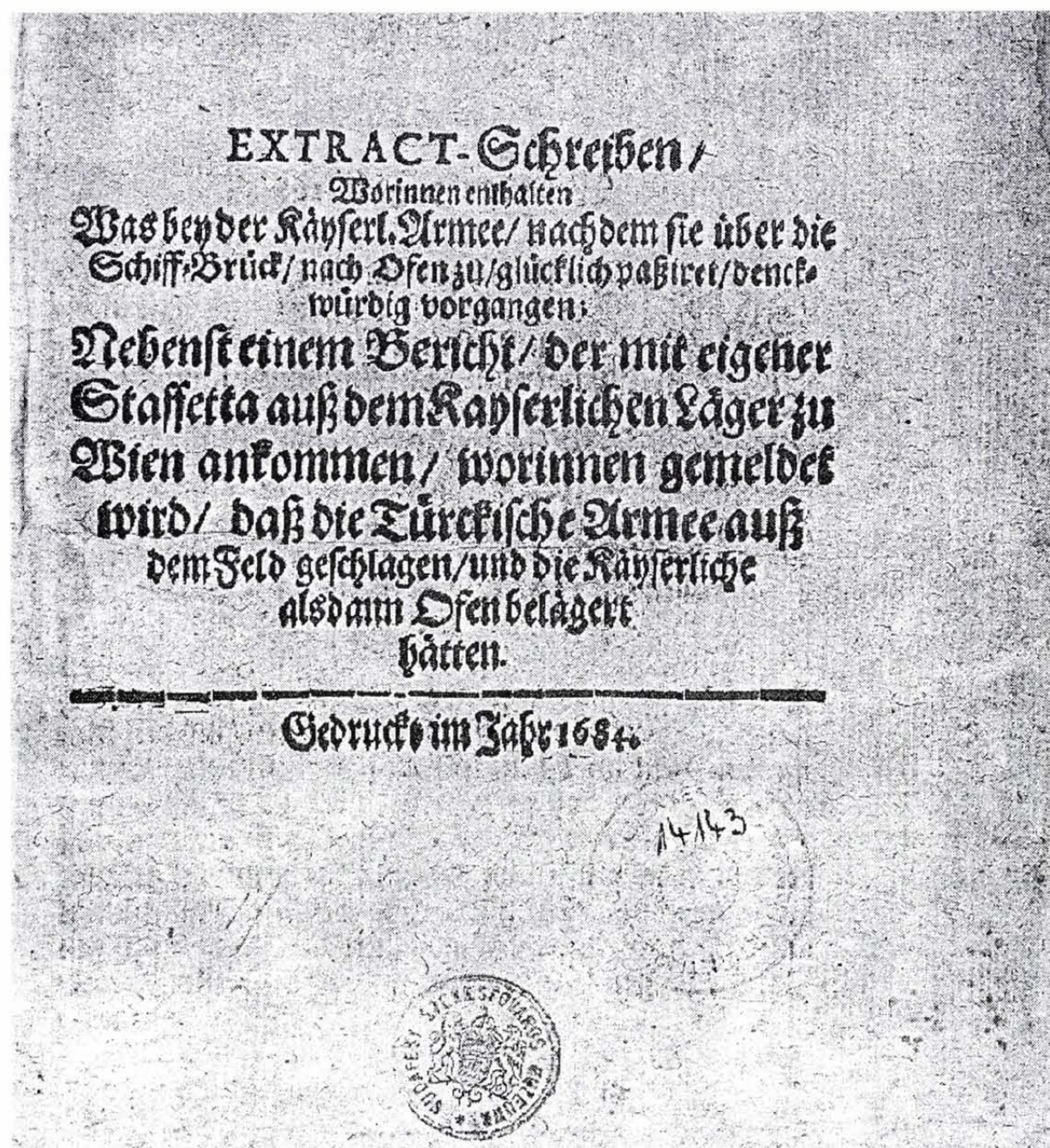
EXTRACT-Schreiben/Worinnen enthalten// Was bey de Käyserl. Armee/ nachdem sie über die// Schiff=Brück/ nach Ofen zu/ glücklich paßiret/ denck=würdig vorgangen;// Nebenst einem Bericht/ de mit eigener// Staffetta auß dem Kayserlichen Läger zu// Wien ankommen/ worinnen gemeldet// wird/ daß die Türkische Armee auß// em Feld geschlagen/ und die Käyserliche// alsdann Ofen belägert// hätten.¹ [s. l. et typ.] , Gedruckt im Jahr 1684.

[4 fol], 7 p. ; 4°.

U/14 143 (régi 13620) - Arch. 873 B.

Vétel, Lantos R.-tól 1923. becsült értéke 5000.- K.

BGY. 136.

15.

FRESCHOT, Casimiro

RISTRETTO// DELL'HISTORIA// D'VNGHERIA,// E singolarmente le cose occorseui sotto// il Regno dell' Augusto// **LEOPOLDO// SINO ALLA TRIONFANTE PRESA// DI B U D A //** dedicato all'...da / D. **CASIMIRO FRESCHOT B.** - In Bologna : per *Giacomo Monti*, 1686.

[12], 472 p. ; 4°

U/14 144 (régi 21874)

pergamen kötés, restaurált

Vétel Lantos Adolftól, 1942. 40.-K.

BGY. 738., Apponyi II/1222.

RISTRETTO DELL'HISTORIA D'VNGHERIA,

E singolarmente le cose occorseui sotto
il Regno dell' Augusto

LEOPOLDO

SINO ALLA TRIONFANTE PRESA

DI B U D A

DEDICATO

ALL' EMINENTISS. PRINCIPE
ALDERANO CARD.

C Y B O

LEGATO D' AVIGNONE, &c.

DA D. CASIMIRO FRESCHOT B.

In Bologna, per Giacomo Monti. 1686. Con licenza de' Super.

16.**HAPPEL, Erhard Werner (Happelius)**

Thesaurus Exoticorum Oder eine mit Ausslaendischer Raritaeten und Geschichten Wohlversehene Schatz-Kammer. - Hamburg, 1688. : Gedruckt und Verlegt durch Thomas von Wiering.

2 fol. 10 p, 120 p, 192, 160, 288, 115 p. : Buda és Pest látképe, metszetek, gazdag török anyag, 16°

K/6460. Arch. 203

nagyon hiányos, metszeteket kivágták, címlapja is hiányzik. A leírás irodalom alapján készült. BGY. 1310. , Rózsa 11/p.

17.

Hungarisch=// Türkische=Chronik. Das ist:// Curieuse un dabey kurzgefaßte// Beschreibung alles desjenigen// was sich//...ereignet.// Dem Geschichtiebenden Leser...und mit... Kupfern zum // Druck befördert. Zu finden in Frankfurt und Leipzig. - in Nürnberg, 1684.

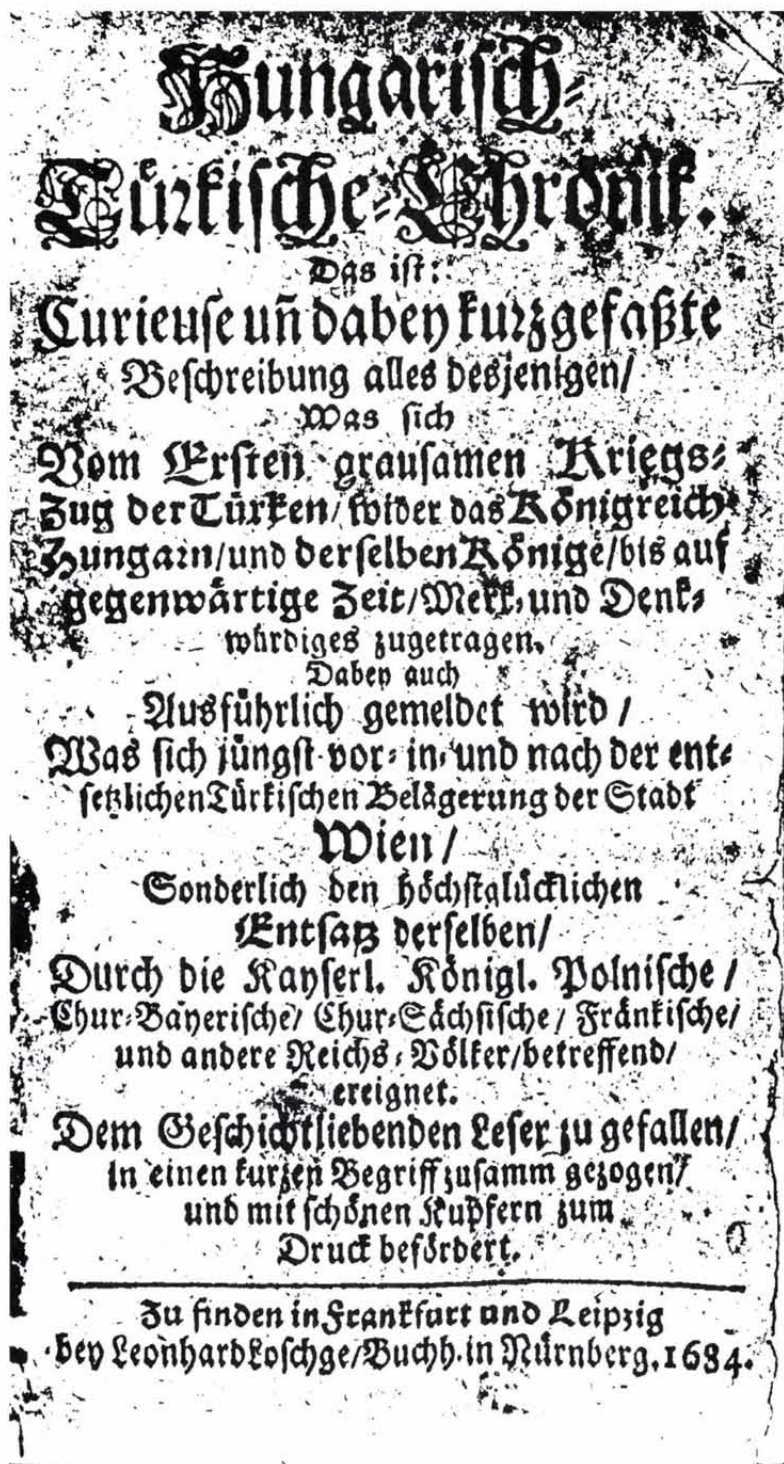
956 p. : 14 metszettel, helyszínrajok, várképek ; 12°

U/14 148 (régi 16580) - Arch. 876 B.

Vétel Ranschburg Gusztáv kereskedőtől, 1943. 60,-P.

5 metszet hiányzik

BGY. 216.

18.

Kurze auf Warheit gegründete Erzählung...

120 p. : 12 rézmetszet [1] t. 12°

Koll. 2. egybe kötve: Koll. 1. „*Das Ehmals gedruckte...* “ **(13)**

U/14 142. – Arch. 872 B.

BGY 1298

19.

MANONE, Carlo

L'VNGARIA VENDICATA; o siano li felici svccessi, e gloriose vittorie riportate dall'armi imperiali sopra le ottomane, e ribelli Nell'Anno 1687. Quinto delle Guerre correnti. / descritti dal dottor **CARLO MANONE** con la geografia (...) e le topografie (...) Città conquist.. - in Milano : ...dell'Agnelli, M. DC. LXXXVIII. [1688.]

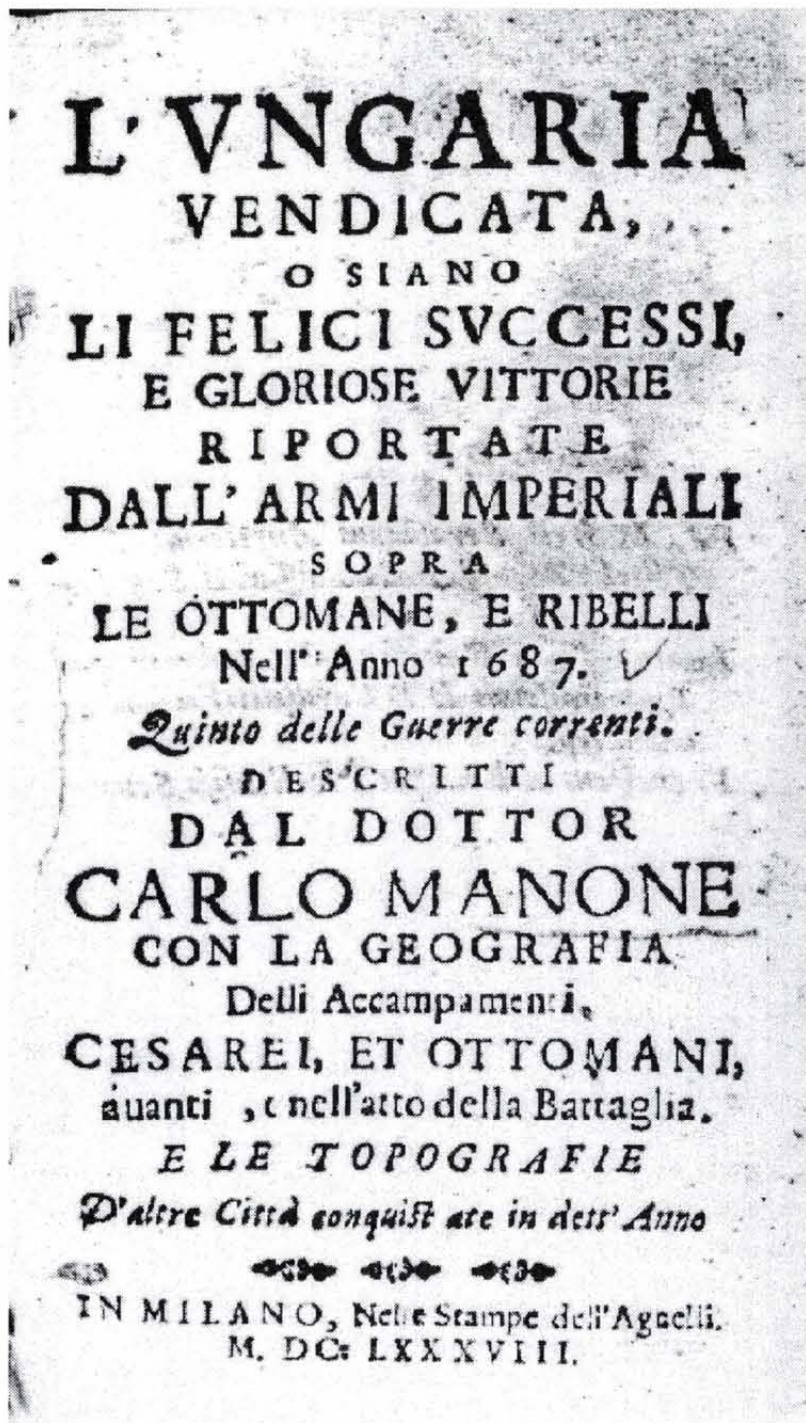
[6]fol, 672 p. : 4 rézmetszet, Buda és más városképek ; 12°

U/14 149. - Arch. 877 B.

Aukción vett példány, 1972.

hiányos, eredetileg 5 metszetet tartalmazott.

BGY. 1184., Apponyi IV/232.

20.

MARSI[G]LI, Aloysius Ferdinandus

Danubius Pannonica-mysicus. Observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis, perlustratus. Et in sex [6] tomos digestus. 2. Tomus . - Den-Haga-Amstelodami, 1726.

[3]fol, 149 p.: 66 tábla, régészeti leletek, műemlékek, Óbuda térképe ; folio.

R/3955. D 60

Petrik II. 680. p., Rózsa 126.

DANUBIUS PANNONICO- M Y S I C U S,

Obfervationibus

GEOGRAPHICIS, ASTRONOMICIS,
HYDROGRAPHICIS, HISTORICIS,
P H Y S I C I S

P E R L U S T R A T U S

Et in sex Tomos digestus

AB ALOYSIO FERD. COM. MARSILI

Socio Regiarum Societatum Parisiensis, Londinensis, Monspeliensis.

T O M U S S E C U N D U S.

HAGÆ COMITUM, Apud P. GOSSE, R. CHR. ALBERTS, P. DE HONDT.
AMSTELODAMI, Apud HERM. UYTWERF & FRANÇ. CHANGUION.

M. D. C. C. X X V I.

21.

MÉSZÁROS, Ignátz

BUDA VÁRÁNAK// visszavételekor// a keresztények fogságába// Esett EGY//
KARTIGAM// névü// török kis-asszonyinak// ritka és emlékezetes// **TÖRTÉNETI**//
 Mellyeket némelly különös fel-jegyzésekből//magyar nyelvbe foglalta// Bodo-Baári, és nagy-
 lutsái//MÉSZÁROS IGNÁTZ.//

Harmadik nyomtatás. - Posonyban : Fűskuti Landerer Mihály` költségével, és betüivel, 1795.
 499 p. 18 cm.

U/14 150 (régi 14492) - Arch. 878 B.

Vétel Ranschburg Gusztáv. kereskedőtől 1925.

Petrik II/724. p.

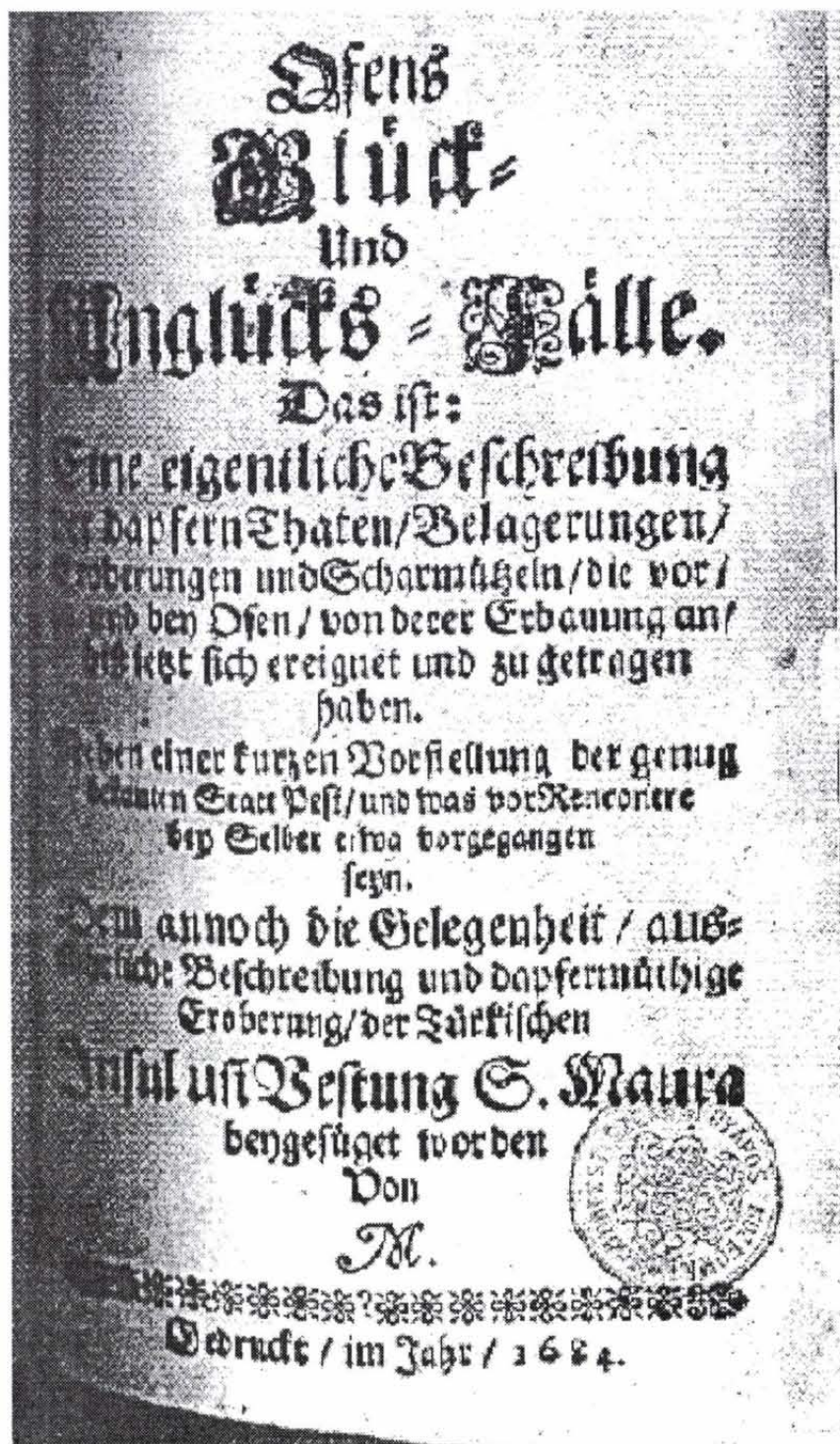
22.

Ofens//Glück=// und// Unglücks-Fälle. // Das ist:// Eine eigentliche Beschreibung// (...) in und bey Ofen von derer Erbauung an// bis ietzt sich ereignet und zu getragen// haben.// Neben einer kurzen Vorstellung de genug// bekanten Statt Pest// (...) vorgegangen seyn.//Dem annoch die Gelegenheit// (...) Eroberung de Türkischen// **Insul un[d] Vestung S. Maura//** beygefüget worden / Von// M. - [s. l. et typ.], Gedruckt im Jahr 1684.

39 p. : 5 rézmetszet térképek, ábrázolások ; 12°.

U/14 151. - Arch. 879 B.

BGY. 248., Apponyi II/1159., Hubay 835.

23.

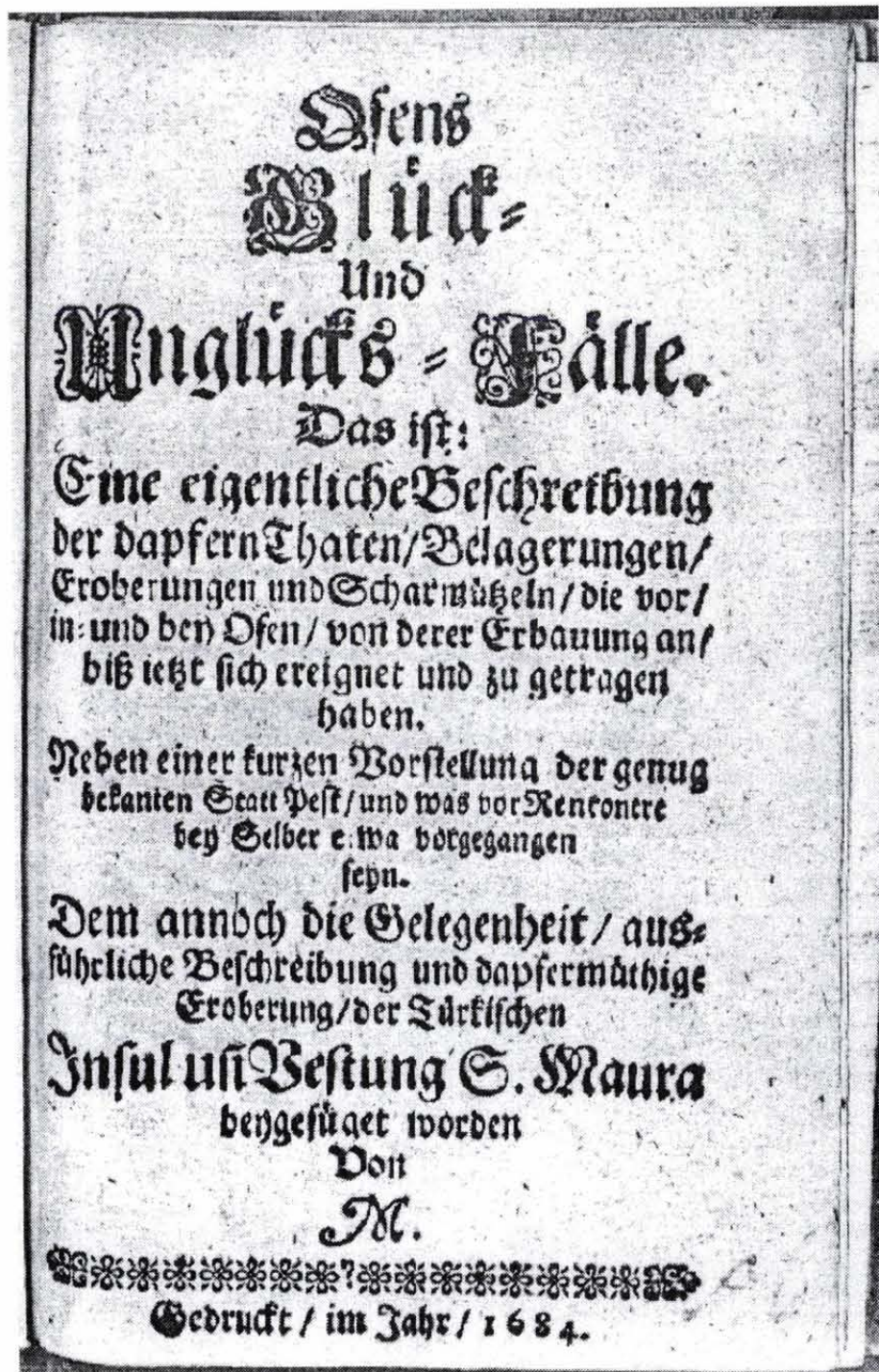
Ofens//Glück=// und// Unglücks-Fälle. // Das ist:// Eine eigentliche Beschreibung// (...) in und bey Ofen von derer Erbauung an// bis ietzt sich ereignet und zu getragen// haben.// Neben einer kurzen Vorstellung de genug// bekanten Statt Pest// (...) vorgegangen seyn.// Dem annoch die Gelegenheit// (...) Eroberung de Türkischen// **Insul un[d] Vestung S. Maura**// beygefüget worden / Von// **M.** - [s. l. et typ.], Gedruckt im Jahr 1684.

39 p. : 4 rézmetszet, 3 térkép, 1 zászlókép ; 12°.

U/14 153. - Arch. 881 B.

1 metszet hiányzik

BGY. 248., Apponyi II/1159., Hubay 835.

24.

Ofens//Glück=//und// Unglücks=Fälle.//Das ist://Eine kurze doch eigentliche
Be=//schreibung dere dapffern Thaten// Belagerungen Eroberungen und Schar=//müzeln die
vor in und bey Ofen// sich ereignet und zugetragen// haben.// Deme wird dem geneigten Leser
zu// Lieb (...) Be=// schreibung (...) de Türkischen Insul und// Vestung// **S. Maura**// annoch
beygefüget.// Von// **M.** - [s. l. et typ.], Gedruckt im Jahr 1684.

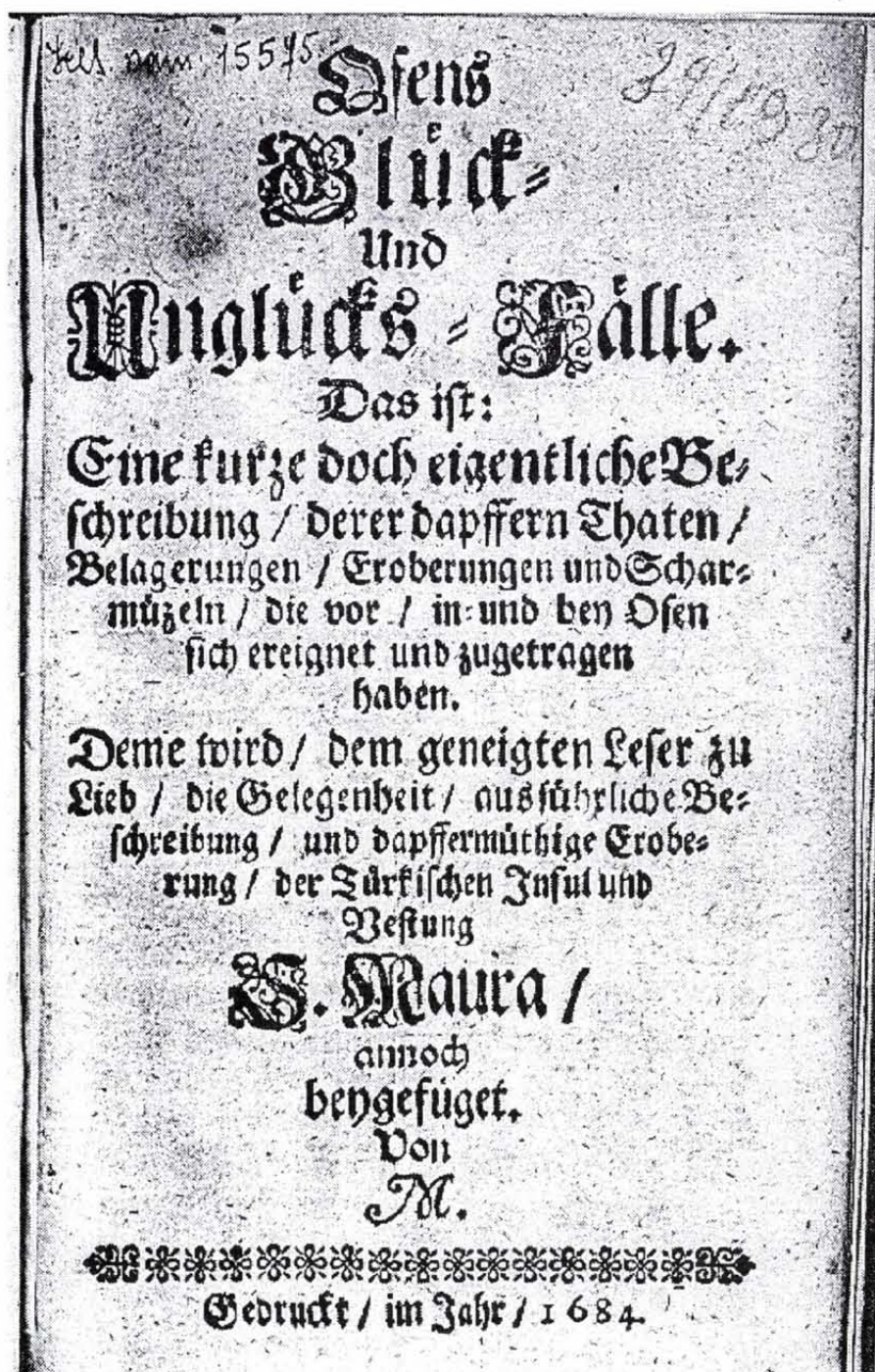
19, 11 p. : metszetek, 2 térkép ; 12°

U/14 152. (régi 15575) - Arch. 880 B.

Vétel Ranschburg Gusztáv kereskedőtől, 1930. 85,- K.

hiányos

BGY. 247., Apponyi II/1159., Hubay 834.

25.

ORTELIUS, Hieronymus

CHRONOLOGIA// Oder// Historische beschrei=// bung aller Kriegsenpörungen vnnd// belagerungen de Statt vnd Vestungen auch// Scharmüzeln vnd Schlachten so in Ober vnd// Under Ungern auch Siebenbürgen mit dem// Türcken (...)verfast und beschreiber// Durch// **Hieronymum Ortelium Augustanum.**// (...) wie auch einer völligeren Mappen oder// Landtaffeln getzieret. - Nürnberg: bey Johann Sibmacher etc., **M. D. CIII.** [1603].

[4] fol, 582 p., [43] p. : 44 rézmetszet, címlapkép, arcképek és vármetszetek, Buda ostroma 1598. és 1602.

Koll. 1. egybe kötve: „*Ortelius: Continuatio...*“ (26)

U/14 155 - Arch. 882 B.

vétel Lantos Antikvárium, Bp. 1951. 300,- Ft.

hiányos

Rózsa 7. és 42/a.

26.**(ORTELIUS, Hieronymus)**

Continuatio deß Hungerischen und// Sibenbürgischen Kriegswesen. - Gedruckt zu Nürnberg :
In Verlegung Johann Sibmachers, Anno MDC. IIII. [1604] :durch Christoff Lochner

[1] fol, 35 p., [1] p.

U/14 155.2.

Koll. 2. Egybe kötve: „*Ortelius: Chronologia...*“ (25)

27.**ORTELIUS, Hieronymus**

Ortelius-Redivivus et Continuatus, //Oder// De Ungarischen// Kriegs=Empörungen// Historische

Beschreibung (...) durch den berühmten// H I S T O R I C U M// Hern Hieronymum Orteliū Augustanum// Anitzo aber von neuem mit Fleiß wieder übersehen von de vorigen// unannehmlichen Redens=Art// gesäubert und sehr verbessert auch mit einer neuen// BESCHREIBUNG// Deß ganzen Königreichs Ungarn (...) auch// mit einer continuation, von 1607...// verlegt. Durch Paul Fürsten Kunst= und Buchhändlern in Nürnberg// Getruckt// zu Frankfurt am Mäyn den Daniel Fievet, im Jahr 1665.

431 p. + [7]fol register: 56 rézmetszet, 1 térkép, 28 vár és városkép, Buda ostroma 1602., 27 arckép. 8°.

U/14 156 (régi 19238) - Arch. 883 B.

pergamen kötés

pecsét: Szemináriumi Könyvtár, Győr. Duplum

hiányos

Rózsa 42/a. IV. változat

28.

RICHARDS, Jacob

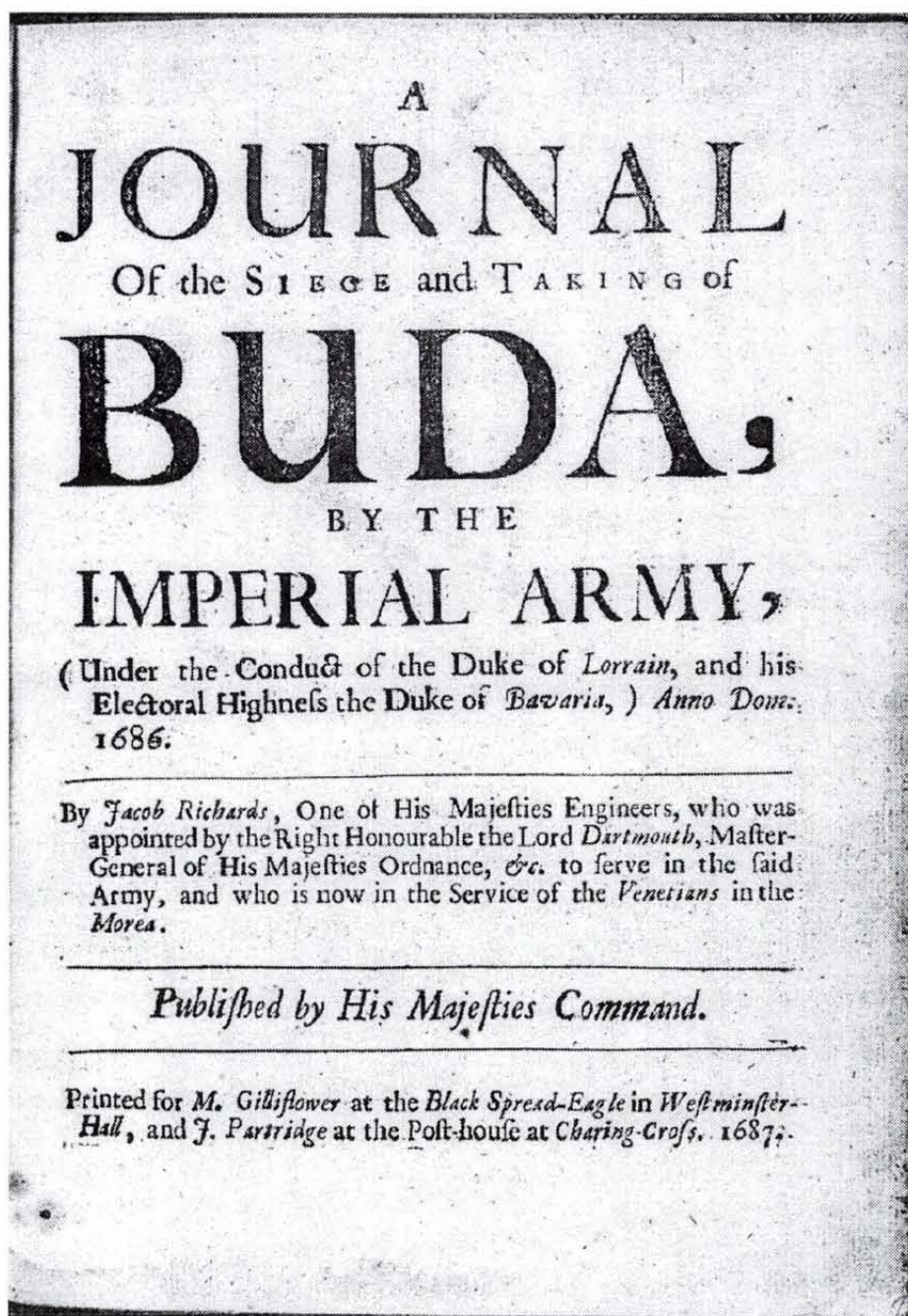
A// **JOURNAL**// Of the SIEGE and TAKING of// **BUDA**// BY THE// **IMPERIAL ARMY**// (Under the Conduct of the Duke of *Lorrain*, and his// Electoral Highnest the Duke of *Bavaria*,) Anno Dom. 1686. / By *Jacob Richards*, One of His Mejesties Engineers, who (...) to serve in the said// Army, and who is now in the Service of the *Venetians* in the// *Morea*// Published by His Majesties Command . - [London],1687. : Printed for M. Gilliflower..., and J. Partridge.

38 p. : 1 rézmetszet a címlap előtt ; 4°

U/14 157 (régi 32699)

vétel az Állami Könyvtérjesztő Vállalattól, 1952.

BGY. 1259., Apponyi II/1311., Hubay 994., Rózsa 281. (csak irodalom alapján ismerteti)

29.

RICHARDS, Jacob

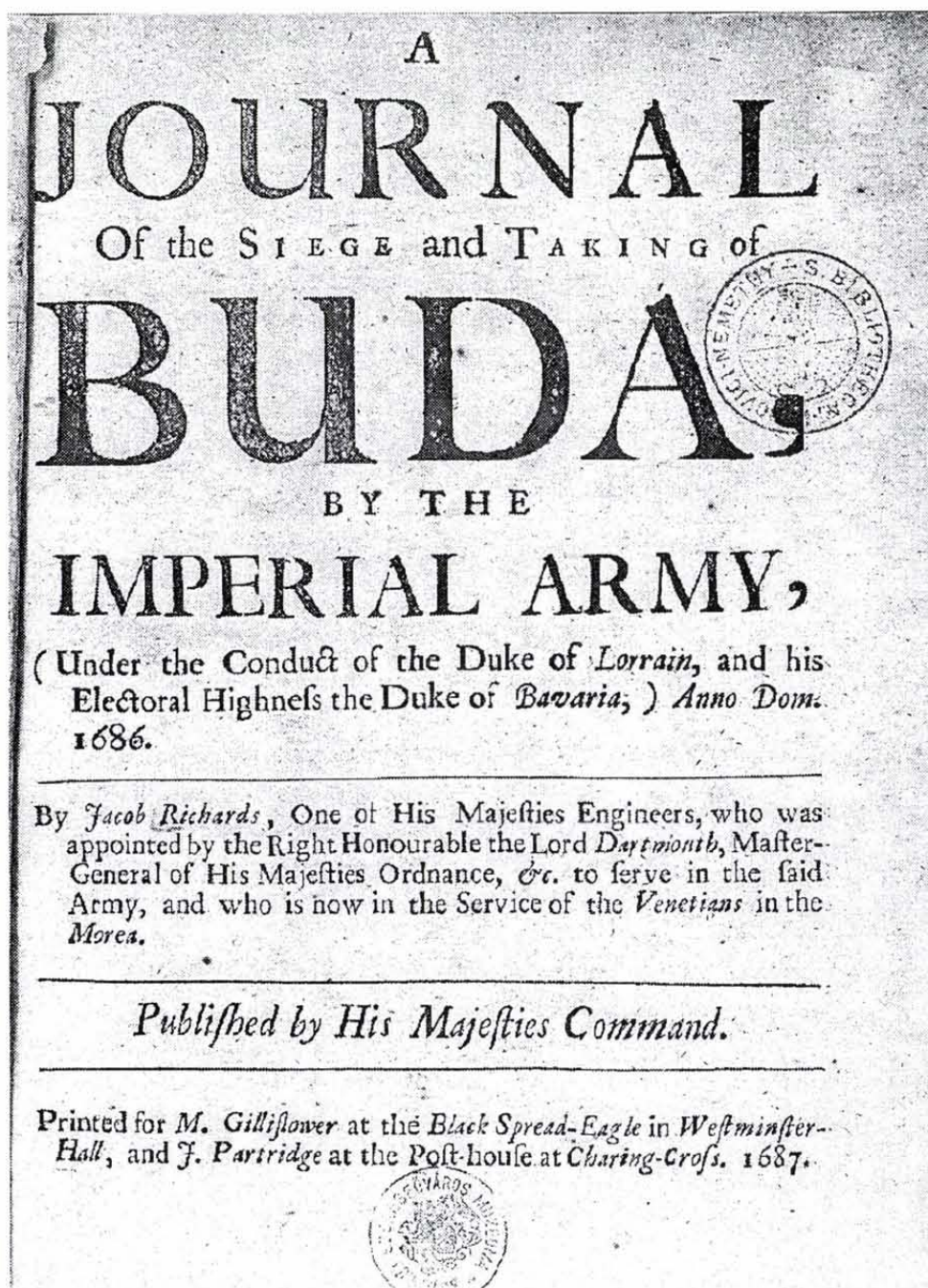
A// **JOURNAL**// Of the SIEGE and TAKING of// **BUDA**// BY THE// **IMPERIAL ARMY**// (Under the Conduct of the Duke of *Lorrain*, and his// Electoral Highness the Duke of *Bavaria*,) Anno Dom. 1686. / By *Jacob Richards*, One of His Mejesties Engeneers, who (...) to serve in the said// Army, and who is now in the Service of the *Venetians* in the// *Morea*// Published by His Majesties Command . - [London],1687. : Printed for M. Gilliflower..., and J. Partridge.

38 p. : 1 rézmetszet a címlap előtt ; 4°

U/14 158. - Arch 884 B.

pecsét: S. Bibliothecae + Ludovici Némethy +

BGY. 1259., Apponyi II/1311. Hubay 994., Rózsa 281. (csak irodalom alapján ismerteti)

30.

SCALA, Ercole

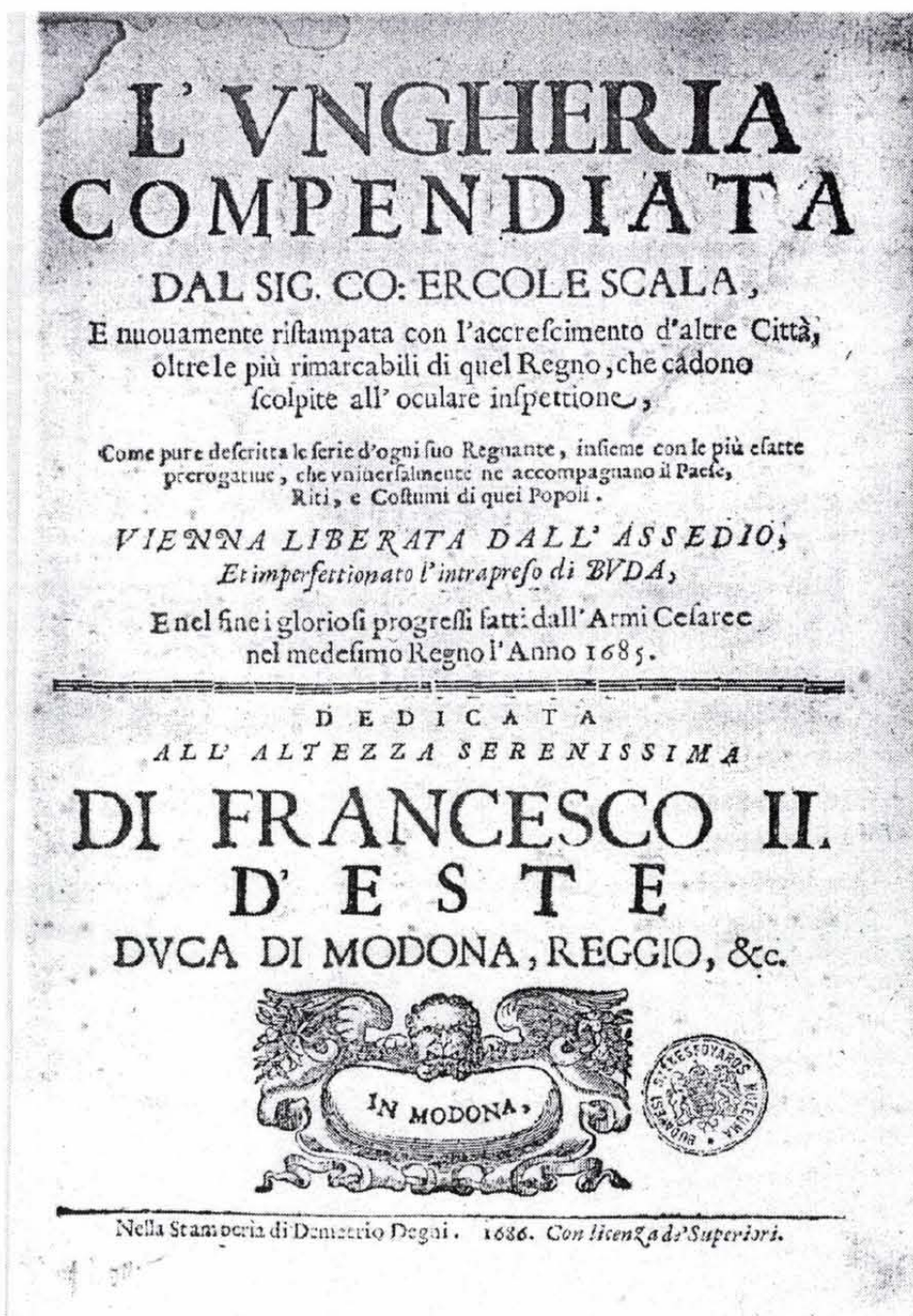
L'VNGHERIA// COMPENDIATA// DAL SIG. CO[nte]: ERCOLE SCALA,// E
nuouamente ristampata (...) VIENNA LIBERATA DALL'ASSEDIO,// Et imperfettionato
l'intrapreso di BVDA,// E nel fine i gloriosi progressi fatti dall'Armi Cesaree// nel medesimo
Regno l'Anno 1685.// DEDICATA//DI FRANCESCO II // D' ESTE // DVCA DI MODONA,
REGGIO, &c. - in MODONA, 1686. : Nella Stamperia di Demetrio Degni.

[6] fol, 116 p. + Register, képjegyzék : 26 rézmetszet, 24 magyar városkép, Buda és Pest
látképe a 76/77. o. között, arcképek ; 4°

U/14 159 (régi 14489) - Arch. 886 B.

vétel, Ranschburg Gusztáv kereskedőtől, 1926.

BGY. 523., Apponyi II/1231., Rózsa 51.

31.

SCALA, Ercole

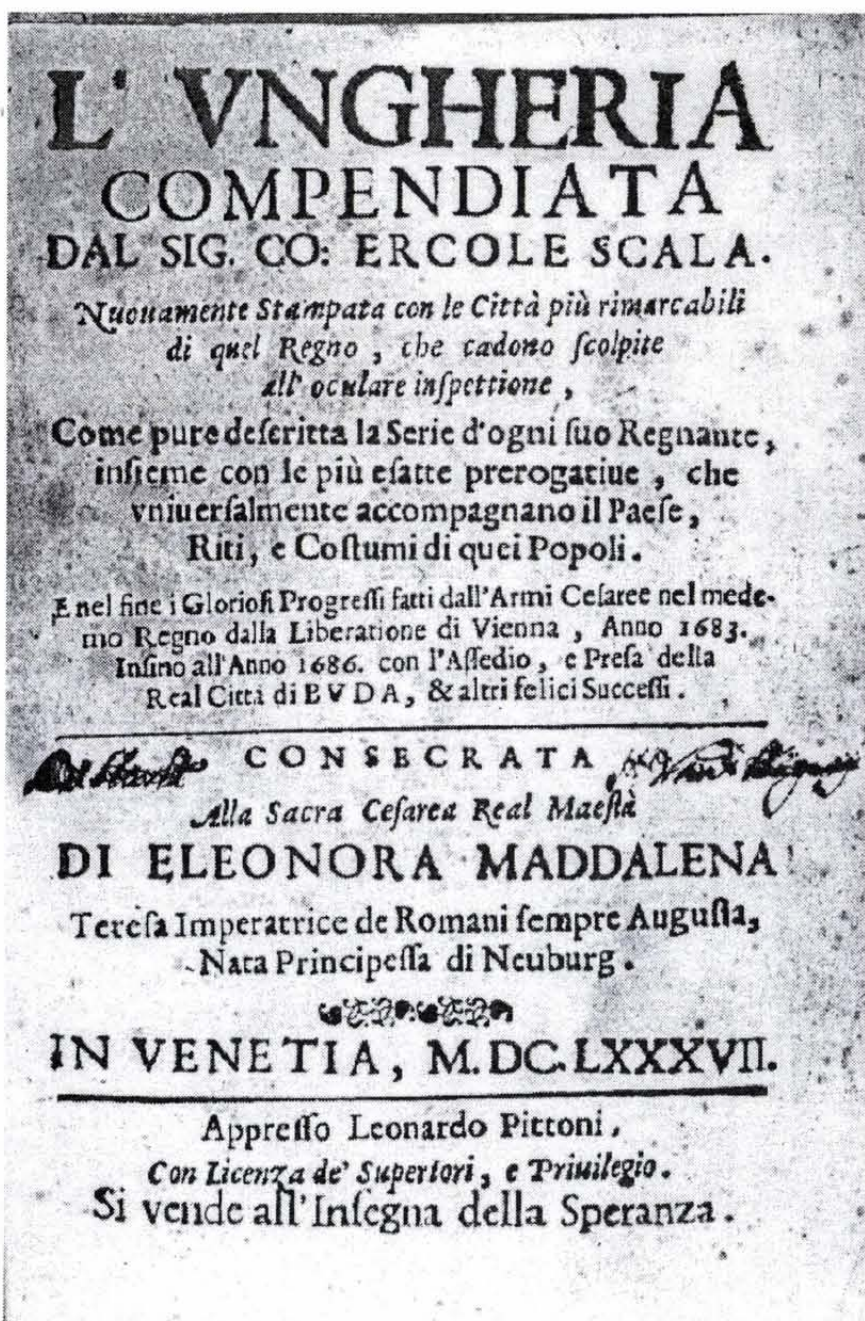
L'VNGHERIA// COMPENDIATA// DAL SIG. CO: ERCOLE SCALA// Nuouamente Stampata con le Città più remarcabili// di quel Regno (...) vniuersalmente accompagnano il Paese// Riti, e Costumi di quei Popoli.//E nel fine i Gloriosi Progressi fatti dall'Armi Cesaree (...) Liberatione di Vienna, Anno 1683.//Insino all'Anno 1686 con l'Assedio (...) Real Città di B V D A, & altri felici Successi.// **CONSECRATA// Alla (...) ELEONORA MADDALENA//** Teresa Imperatrice de Romani (...) . - In VENETIA, M. DC. LXXXVII. [1687]: Apresso Leonardo Pittoni.

[18], 170 p. : 26 rézmetszet, Buda, Pest látképe, más városok látképei ; 4°

U/14 160 (régi 22277) - Arch. 887 B.

Vétel Ranschburg Gusztáv kereskedőtől, 1942. 100,- P.

BGY. 524. Apponyi II/1312

32.

Sieghaffte=Teutsche=Waffen// Oder// Außführlicher Bericht// Von de// mit vielen Blut überwundenen// Stadt Ofen// Wie solche// Welt=berühmte Vestung denen// Türkischen Bluthunden mit stürmender Hand// Von// denen Christlichen Waffen abgenommen// worden// Alles außführlich was sich von Tag zu Tage (...) nach den// Wienerischen Briefen accurat zum// Druck befördert. - Praage [Prága] 1686. Jahre. [s. typ.]

64 p.: térkép, Buda ostromképe 1686 ; 4°

U/14 163 - Arch. 888 B.

BGY. 1016., Rózsa 102/d.

33.

TOLLIUS, Jacobus

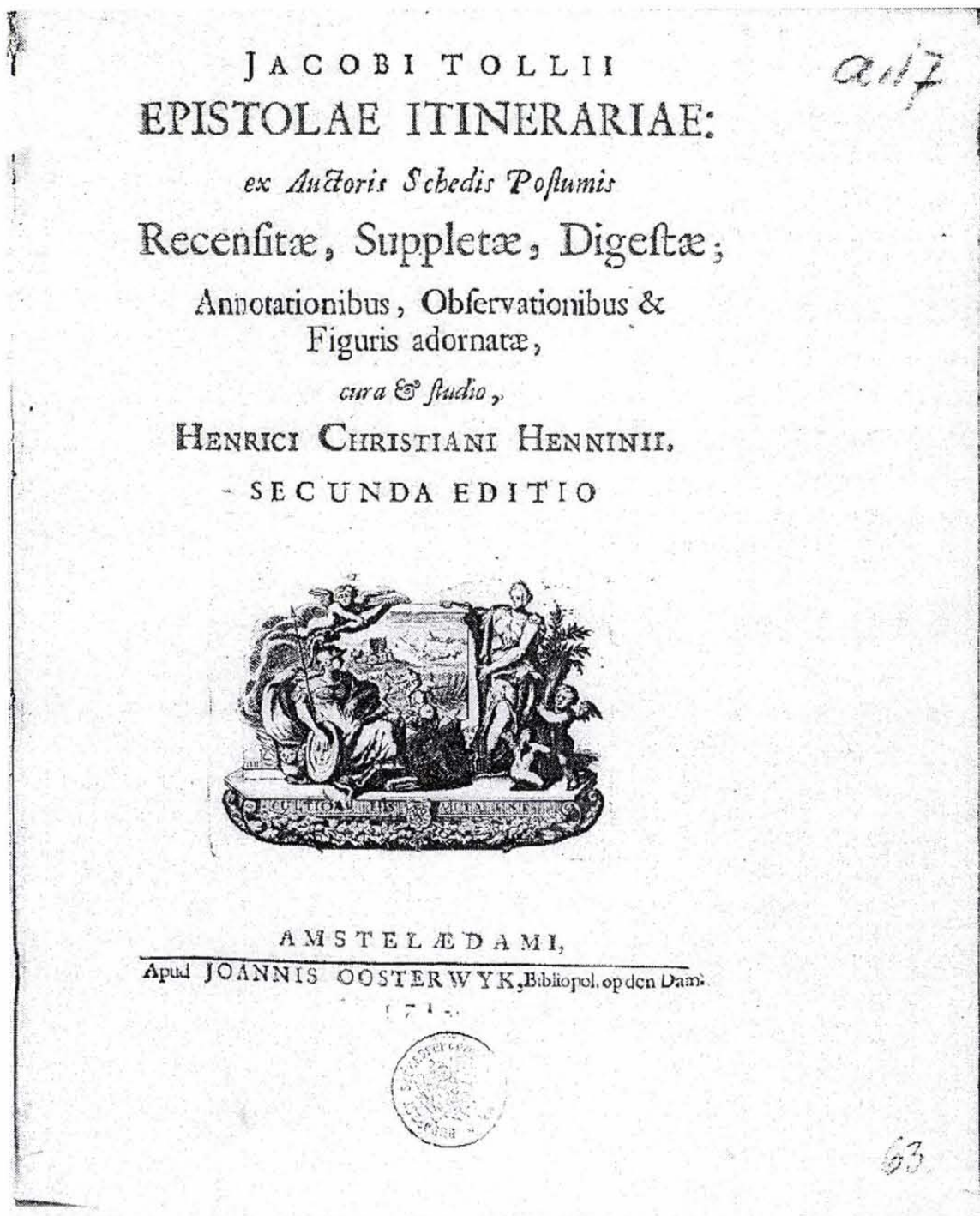
Jacobi Tollii// **EPISTOLAE ITINERARIAE**:: ex auctoris Schedis Postumis// **Recensitae, Suppletæ, Digestæ**:: Annotationibus, Observationibus & Figuris adornatæ::, cura & studio, / **HENRICI CHRISTIANI HENNINII**. - Secunda Editio. - Amstelædami [Amsterdam]: Apud JOANNIS OOSTERWYK, 1714.

260 p., [14]fol : 16 rézmetszet, címlapkép és városképek, Buda és Pest látképe ; 4°

U/14 161 (régi 1272.1) - Arch. 889 B.

1 metszet hiányzik.

BGY. 1517., A. II. 1511., Rózsa 40/d.

34.

A True and Exact// **RELATION**// of the// imperial expedition in **HUNGARIA**, In the YEAR 1684.// Wherein is contained an Impartial and Full Account// OF THE// SIEGE and DEFENCE// of the// **City of BUDA**.// AS ALSO,// The most remarkable Actions from day to day// OF THE// **Elector of Bavaria**.// (...) // Collected and brought together with great care by a chief MILITARY OFFICER there . - London, 1685. (Printed for R. Taylor near Stationers-Hall)

[1] fol, 45 p. : 1 rézmetszet, Buda és Pest ostromképe 1684 (az 1. o. előtt); 4°

K/13 108., Arch. 322.

BGY. 384., Hubay 845., Rózsa 42/g.

A True and Exact
R E L A T I O N
 OF THE
IMPERIAL EXPEDITION
 IN
HUNGARIA,
 In the YEAR 1684.
 Wherein is contained an Impartial and Full Account
 OF THE
SIEGE and DEFENCE
 OF THE
City of B U D A.
 AS ALSO,
 The most remarkable Actions from day to day
 OF THE
Elector of Bavaria.

With an accurate Delineation of the aforefaid SIEGE.

Collected and brought together with great care by a Chief
MILITARY OFFICER there.

London : Printed for R. Taylor near Stationers-Hall, 1685.

35.

TSCHERNING, Theodor

Das// Von den Türcken lang=geqvälte// nun// Durch die Christen Neu=beseelte// Königreich//
Hungarn//Das ist// **Kurzgefasste Vorstell= und Be=//schreibung de Hungarischen**
Städ=//te Vestungen und Schlösser (...)Nach beygefügtten XII. accuratesten// Carten (...) merckwürdigsten Begebenheiten// absonderlich// **Ofen betreffend**// versehen./ von// Theodor Tscherning. - Nürnberg : In Verlegung Martin Endters, 1687.

[8], 464 p. : 6 térkép, 4°.

U/14 162 (régi 15574) - Arch. 860 B.

vétel Ranschburg Gusztáv kereskedőtől. 100,- K.

bordó bőr kötésben, a kötéstáblán a Lambachi bencés apátság ex librise aranyozva, címlapon olvashatatlan feliratú pecsét

6 térkép hiányzik

BGY. 1274.

36.

URBINUS, Theophilus

Türkisches// Städt=Büchlein:// Darinn// Hundert und etliche de// auserlesensten Städte, Vestun=// gen und Schlösser so derOttomanni=schen Herrschafft (...) Samt deren Balägerung, Erobe=// rung Schlachten Antoquitäten (...) auch beygefügt ielen (...) Kupfern.//Aus unterschiedlichen (...) beschreiben/durch// Theophilum Urbinum. - Nürnberg : In Verlegung Johann Hofmanns, Anno 1664.

455 p. : 9 rézmetszet, Pest látképe, várképek ; 12°

U/14 164 (régi 14490) - Arch 891 B.

vétel Ranschburg Gusztáv kereskedőtől.

Rózsa 64.

37.

Warhaffte und außführliche Beschreibung// **de Hungarischen Königlichen Haupt=und//**
 Residentz=Stadt// **O F E N//** Deren Ursprungs Namens Erweiterung und// aller in vorigem
 Seculo dabey vorge=// fallenen// Kriegs= Händel// Wie auch// Derselben von (...) Herzogs von
 Lotharingen Anno 1684. Belagerung und//Sampt einem außführlichen Tage=Register was bey
 dero// zweyten (...) / Durch// **J. W. G. N. - Franckfurt am Mäyn, [1686.]**

[4], 100 p. : 15 rézmetszet, Buda ostromképe 1686., városképek. 4°

U/14 166. - Arch. 892 B.

vétel az Állami Könyvtérjesztő Vállalattól, 1952.

BGY. 1087., Apponyi IV/2290., Rózsa 26/a.

38.

ZEILER, Martinus

Neue Beschreibung// Des// **Königreichs**// Ungarn und dazu// gehöriger Landen Städte// und vornehmster Oerter// Darauß// **Neben allerley denckwürdigen**// (...) noch von diesem Königreich// in der Christen (...) in de Türcken// Händen und Beherrschung ist.// Weiland von (...) **MARTINO ZEILERO BESCHREIBEN**// Anitzo aber nach de neuesten und vermehr=// testen Edition, samt de (...) Städte Abrisse// und was sonsten bis in dieses 1664ste Jahr passieret// (...). - Leipzig [Lipce] : verlegt von **JOHANN BEZA**, [1664]: Gedruckt bey Johann Erich Hahnen.

506 p. + Register[10] fol.: 37 rézmetszet, Pest, Buda és Óbuda látképe, várképek, kapitányok ábrázolásai. 8°

U/14 167 (régi 32715) - Arch. 894 B.

vétel Hollós Oszkárnetől, 1952. 110.- Ft.

Apponyi II/892., Rózsa 43/a.

